گوتاری شیعری و واتای واتا، لە وەسیەتکەی سەباح نجدەردا..
غازی حەسەن

"شیعر تاوەکە، هەمیشە دەدروشتەوە"

غازی حەسەن
ئەمریکا/ مینیسۆتا ٢٧ی ئازاری ٢٠٢١

کردەی گوتن
زاناکانی زمانەوانی لەدەزینەوە لایەنە نەگوتراو و ئاماژەپێ نەکراوەکانی بواری زمانەوانی و شیکردنەوەی دەق بەردەوامن، کردە قسە، یەکێکە لەزانستە کردەییە نوێکانی زمانەوانی، لەنیو زمانی کوردیشدا تازەیە، کە وەکو بەشێک لەپراگماتیک و بەشێکیش لەکردەی بەکارهێنان زمان لەنێو دەق لەدەوروبەرێکی دیاریکراودا تیۆریزەکراوە. کردە قسە لەتەک شیکردنەوەی بەکارهێنانی زمان، بایەخ بەلایەنە یاساش وەکو دادوەریی و حوکم دەدات.
پراگماتیک لایەنە شاراوە و ئاڵۆزەکانی زمانمان بۆ شی دەکاتەوە، کە زانستەکانی پێشخەی نەیانتوانی بەم قووڵی و وردەکارییە پێی بگەن. لەکردەوەدا لایەنە کارەکییەکان بەکارهێنانی زمان دەگرێتەوە.
کردە قسە پشت بەئێرکی ئاپۆاندنی لەبوارەکانی حوکم، هەوا، هوشداری، وریاکردنەوە، پرسیار، بەیار، سڕسوڕمان و نمایش و پاساو ... تاد دەبەستێت. ئەم کردەیەش بەشەوەی ئاستوخە، یان ناڕاستوخە ئێرکی پەیوەندیکردن و گەیاندن و کارتێکردن ئادەپێنێت.
کردەی گوتن پتر پەیوەستە بەگوتارەوە، چونکە گوتاریش وەکو کردەیەکی وابستە بەگوتن و گەیاندن و کارتێکردن و بەرهەمهێنانەوە خودی دەقێکە هەڵسوکەوت دەکات. کردەی گوتن لەنێو گوتاری هەر جۆرە دەقێکدا دەتوانێت ئەو ئێرکە فکری و دەروونی و هونەریی و شیعری و وێناکردن و هەڵوانبەستی و قۆڵبوونەوە و واتا و لێکدانەوە بەدی بهێنێت، کە نرخی وەکو مەبەست ئاراستەی وەرگرەکانی دەکات. جۆرج یۆڵ دەڵێت: پرگماتیک بەواتای تاوتوێکردنی پەیوەندی فەرمە زمانییەکان و بەکارهێنەرکانیانە. قازانجی پراگماتیکی زمان لەوەدایە، کە شیکار دەتوانێت لەبارەی ئەو واتایەی قسەکەر مەبەستیەتی، ئامانج مەبەستەکان و بیرکەرەکانیان و هەروەها ئەو کردانەی بۆ نموونە داواکردنەکان لەکاتی ئاخاوتندا دەیکەن، بدوێت.

(جۆرج یۆل، ٢٠١٦، ١٩).

شیعر، گۆمێکی هزری و دەروونی و واتایی و ڕەوانبێژیی و وێناکردنە لەنێو زماندا، بەڵای منەوە شیعر کە وەکو دەقێکی پیرۆز و بەرز و بەواتا سواقدراو سەیر دەکرێت، پێش هەر شتێک پشت ئەستورە بەبنەماکانی کردە قسەیی وەکو (داواکردن، ئاگاداری، حوکم، وریاکردنەوە، نمایش، بانگەشە..). شیعر لەتەک ئەوەی پەیامێکی دەروونی خودییە، چەکردنەوەی جیهانێکی بە سنوورە، لەنێو دەسەاتی تەنیا وشەیەکدا، لەنێو سنووری تەنیا وێنە و وێناکردنێکی هونەریی و فکری و دەروونیدا دەتوانێت بە سنوور شتەکان بخەیاڵاندرێت، شیعر تەنیا بە وشە، هەزێکی واتایی وروژێنەر و نمایش و هاندەر لەنێو بەکارهێنانی وخودی دەقدا وەکو هەز و دەسەات و وزەی کارتێکردن و هەست و نەست جووڵاندن دروست دەکات.
پراگماتیک لەشیکردنەوەی گوتارداپتر جەخت دەکاتە سەر لایەنی نەگوتراو و نەنووسراو (تەنانەت نەگەیشتووش) لەنێو ئەو ئاخاوتنەی خەریکە شە دەکاتەوە. جۆرج یۆل، ٢٠١٦، ١٣٦). واتە پراگماتیک هاوکاریمان دەکات ئەو شتە نەبینراوانە بدەزینەوە، کە هەشتا پەمان نەگەیشتووە. لەگوتاری شیعردا هەمیشە هەزی دەق لەو کاتە دەردەکەوێت، کە شتە گوتراوەکانمان هەشا نەگەیشتەتە وەرگرەکانی دەق. نەرەر لەگوتاری شیعردا شتێک دەێت، وەرگر بە تێگەیشتن و وەرگرتنی پەیامەکەی پەویستی بە لێکدانەوە ئەو کردە و دیاردانە هەیە، کە لەدەرەوەی زماندا هەن.

واتا

زمان لەنێوان واتادا هەر زمانە، واتا دەسەات بەوشە دەدات، واتا پێگەی دەقنووس و نەرەر و خاوەن گوتارەکان دیاریی دەکات، هەر خودی واتاشە واتا بەرهەم دەهێنێتەوە. هیچ گوتنێک، دەربڕین و جووڵە و تەنیا دەنگێک و وێنە و وێناکردن و هەمایەکیش ناتوانێت لەدەرەوەی مانادا هەبێت، وەکو چۆن واتا ناتوانێت لەدەرەوەی نیشتیمانی زماندا بژیت. (مەرج نییە هیچ هەکارێکی سروشتی بە ناولێنانی پشیلە بە پشیلە هەبێت). (ک. آوریکیونی، ٢٠٠٧، ٢٠).
لەهەمان کاتدا دەتوانین بڵێین واتاناسی پەوەندیی نێوان فەرمە زمانییەکان و دیاردەکان لەجیهانی واقیعدا تاوتوێ دەکات، هەوە دەدات ەاستی و ناەاستی پەوەندیی نێوان وەسفکردنی شتەکان لەووی زمانەوە و دەخی کاروباری جیهانی دەرەوە بەبێ ەچاوگرتنی ئەوەی کە ئەو وەسفانەی بەهەمهێناوە (قسەکەر کەیە) بدەزیتەوە. (جۆرج یۆل، ٢٠١٦، ١٩). ئەمە ئەوەمان بە شی دەکاتەوە، کە زمان لەنێو دەقی

شیعردا دەتوانێت لەسنووری فۆرمە زمانییەکان دەرچێت و پێکهاتە دەرکییەکانی نێو ژیان و جیهانی دەروەی خودی زمانەکەمان بە لێکبداتەوە. دەکرێت بڵێین واتای واتاش، یان گۆڕان بەدوای واتا لێنەو واتای شتێکدا، واتای تەواو دەرکەوتنی قسەکردن ناگەیەنێت، بەڵکو فۆرمووڵەو شتێیە، کە قسەکەر مەبەستیەتی. (آدغون و ریتشارد، بدون سنة، ٢٥).

وەسیەت

بریتییە لەشیعرێکی نوێی سەباح ڕەنجدەر، لەسەردەمی کۆرنا نووسیویەتی. وەسیەت هەمایەکی دەروونییە بۆ بژاردەو مردن چوون، یان بیرکردنەوەیە لە بەخاوەن کردنی پاشماوە و دەستکەوت و میراتی کەسێک، یان شتێکی تەواو نەکراوی دەروەی ئیرادەی خودی ئاخەوەرەکەیە، گریمانەی ئەوەش دەکرێت شتێکمان بیر بهێنێتەوە، کە لای ئەو واتادار و گرنگە.

ئەرکەکانی زمان لەدوو گروپ کورت دەکرێتە (هەماکان و هەڵچوونەکان)، بەکارهێنانی خودی وشەیەک دەتوانێت ڕستەیەکی هەوالی بێت و هەڵوێستەکان بوروژێنێت، ئەمەش دەمانباتە نیو دەخێک کە دەکرێت جیاوازیش بن لەوانەی بزوێنەر و ئامڕاسا، مادیەت و میسالیەت، دین و زانست. (ادغون و رتیشارد، بدون سنة، ٣٤). یەک وشە دەکرێت هەما بێت بە تەنیا شتێک و پتریش لەشتێک، لەهەمان کاتدا دەکرێت واتەکەی پێچەوانەش بێت. وەسیەت هەمایەکی دەروونی و کۆمەڵایەتییە، نەریتێکی کەلتووریی ئیمان و متمانە و ئاینیشە، لەهەمان کاتدا دەکرێت (بەیار بێت لەبارەی شتەکان، ئامۆژگاریی و ڕێنوێنیش بێت، دەکرێت داواکاریی بێت، یان فەرمان) واتە لەووی هەما و هەڵچوونە دەکرێت واتای جیاواز و ئەرکی فرەجۆر لەخۆی بگرێت.

وەسیەت، یەکسانە بەمردن، لەکاتێکدا مەرج نییە مەبەست لەمردن خودی ئەو مردنە جەستەکوژە بێت، کە مرۆڤ بەشێوەیەکی ئاسایی بیری لە دەکاتەوە، ڕەنگە وەسیەت جارێک لەگەڵانەوە بۆ نێو بیرۆکەییەکانی ژیان بێت. وەسیەت واتا زمانییەکەی بەتوندی بەستراوەتەوە بەپرسەکانی پێش مردن لای مرۆڤ، یان هەمایە بۆ ژمارەیەک ئاوات و خواست و ڕێنوێنی و داواکاریی، یان خودی مردن پێناسە دەکات، بەواتای ئەوەی وەسیەتکەر بیری لە مردن کردەتەوە. شیعر واتایەکی دیکە بۆ وەسیەت دەبەخشێت، واتایەک، کە لەواقیعی جیهانی دەروەی زماندا هەیە. وەسیەت ڕەنگە ئامۆژگاریی بێت، ئاگادارکردنەوە و داواکاریی و نمایش بێت. تەنیا بیرهێنانەوەی وێنەی ئەو دەخۆش، کە مرۆڤ لەئەنجامی (کێبڵەبوون، پاشکەیی نەبوونی، ڕەوشتێکی شڵەژاوی

خراپ) دروستی دەکات.
دەقی شیعری "وەسیەت"
سەباح هەنجدەر
١٦ ئازاری ٢٠٢١

کوڕە نەبەرەکەم شیعر
ئەگەر شەر بمخوات
گەرمایی خوێنم بەلالەویەوە دەمێنێتەوە
ناسینەوەی مەرد ئاسانە
ئەگەریش چەقەڵی قوونگیراو بمخوات
خوێنم بەلالەویەوە نامێنێتەوە
چاو مەسووڕێنە
هەزار و یەك ڕەشن دەکرێنەوە
چاوی دیوان لەخۆت بەسکێنە و جریوە و جووکەی و دڕە هەمژە
گەرەکە جوانەکان داوات لێ دەکەن بچیتە ناویان و چەتریان هەدەی
نالی و
گۆران و
ئەنوەر قادر محەمەد بکوژە
لێکەت نەخستووەتە گەرووی هیچ گۆرانیبێژێکەوە
شاعیری پاشخانەرەك و قۆپیەچی و نانی نانیش
لە کاتی کنووشدا مرد (سەباح هەنجدەر، وەسیەت، https://dengekan.info/archives/19313).

شیکردنەوەی پراگماتیکی گوتاری شیعری "وەسیەت"

نەبەرێ هەواڵی بوون، بوونی یەکەمی ڕاحی نوێی منداڵێک دەگەیەنێت، شاعیر لەم هەواڵەدا ئاماژە نە بەشوێن و نە بەکات ناکات، بەڵام ئەمە لەئەنجامی شڕابوونەوە بە نەو خودی دەقەکە، لەو دەخە دەگەین لەنەو هەر کاتێکی ئاشکرادا کاتێکی ئاماژە پێ نەکراوی شاراوە هەیە، تەنیا لەنەو ئەو دەقانەی ئاماژەی ئاشکراش نین، کات و شوێن بوونیان هەیە و لەنەو هەر شوێنێکی ئاشکرادا، شوێنێکی شاراوە هەیە، واتە لەنەو هەر گوتارێکی ڕاستەوخۆی دەقدا، گوتارێکی ناڕاستەوخۆی نادیار و نابەرجەستەی نەبینراویش هەیە. بە واتایەکی دیکە لەنەو (واتادا واتایەکی) دیکە، لەنەو واتادا دەکرێت واتای واتای واتاش بدۆزینەوە، چونکە ئەمانە پێوەندیان بە ئێرک و بەکارهێنانی خودی زمانەوە هەیە.
دەقنووسی وەسیەت زمانی بەکارهێناوە، هیچ وشە و نیشانە و هەمایەکی زمانی لەنەو ڕستەکاندا بە ئێرک و پێیام نین، ئەم ئێرکانەش وایان

کردووە لەهەر وشەیەکدا پتر لەکردەی قسەیەک بدەزینەوە، ئەم لەکەینەوەیەش هاوکارمان دەبێت بۆ تێگەیشتن لەواتای واتا شاراوەکان. کاتێک دەڵێت (لەکاتی کەنەش مرد) وەسفی کاتی مردنەکەمان بۆ دەکات، کە لەکەنەش بردندا بووە، مرد واتە پێش کاتی قسەکردنی مرد، بەڵام دەقنووس بەشێوەیەک چێتە ناو کات، کە هەموو شتێک لەکاتی ئاخاوتن و ڕووداوەکانی نێو گوتارەکەدا قەوماون. (چاو مەسووڕێنە) داوکاریی و نیمچە فەرمانەکەی کاتەکەی ڕێک کاتی قسەکردن و بەکارهێنانی زمانەکەیە. واتا هێنووکە، بەڵام ڕێی ڕێشن دواتر، لەکاتی دوای ئاخاوتنەکە دەکرێتەوە. لەنێو وێنە و دەڵێکی بەیەکەوە بەستراودا (ئێستا و ئایندە) داشتکان بەرجەستە کراون، بۆ ئەوەی هیچ ئاماژەیەکی تایبەت بەکات لەنێو گوتارەکەدا هەبێت، بەڵام کات هەیە.

ئابوورێنووسین، یان گوتن لەنێو دەقدا، هێزێکی دیکە، کە مەیلی بەرەو چەکردنەوەی واتا، واتا لەجیکی و واتا گشتیی و واتا دەروونیی و فکرییەکانەوە هەیە، دەبات. فکر لایەنێکی کەمایەتی هەیە و لەهەمان کاتیشدا لایەنێکی کەسی و خودی هەیە.(ادغون و تشارد، بدون سنة، ٦٢). بیر لەنێو دەقدا لەتەک ئەرکی کەمایەتی، ئەرکی خودیشی لەخۆگرتووە. وەسیەت جێندەر دیاردە و نەریت و خوێکی کەمایەتییە، لەهەمان کاتدا لایەنێکی کەسی و خودیشی لەخۆگرتووە. ڕێنگە دەقنووس لەهەندێک شوێندا وەکو خوێنەر، کە بەرهەمهێنەوەی خودی دەقەکەیە بیری لەهەمەلایەنی واتا و مەبەست و ئەرکی وشەکان نەکردبێتەوە، یان خوێنەر بەهەی شیکردنەوە لە مەبەستی دەقنووس دوور بکەوێتەوە. لەبەر ئەوەی وشە ئەرک و هێما و نیشانە جیاوازی لەخۆگرتووە، ئاسایە نەزەر و وەرگریش بەپێی دەوروبەر کەمایەتیی و باکگراوندی ڕێشنبیری و ئاستی چینایەتی و تەمەن و دەخی دەروونی واتای نوێ بە ئەو شتانە دروست بکەن، کە خاوەنی هێما و نیشانەی جیاوازن. بەواتایەکی دیکە (وەسیەت) دەکرێت لای نەزەر و وەگر واتا و مەبەستی جیاواز دروست بکات.

لەهەمان کاتدا دەتوانین بڵێین لەنێو هەر واتایەکی ئاشکرا و ئاستەوخۆدا، واتایەکی ناڕاستەوخۆی شاراوەی نەبینراویش هەیە، لەنێو هەر هێزێکی واتایی بەرجەستەی واقیعی و فەرهەنگی، واتایەکی نابەرجەستە هەیە، کە پێویستە بەهێندە کەمایەتیی و دەروونی و فکرییەکانی دەڕوەی زمان، کەمەگا واتای نوێیان پێ دەبەخشێت.

بۆ نموونە کە دەقنووس دەڵێت: (کوڕە نەبەرکەم شیعر) واتای ئەم دەربڕینە ئاشکرا و بەرجەستەیە فەرمی زمانەکە دیارە، خوێنەر پێویستی بەلێکدانەوە و دەزینەوەی واتای شاراوە و کردەی دیکە ناکات.

کۆ= مرۆڤ، منداڵ و گەنج، نێر، هەز لەنێو عەقڵیەتی تایبەتی تێژهەڵاتیدا.
نەبەرێ= منداڵی یەکەم، خۆشەویست، خاوەن پلەگەی تایبەتی و تایبەتمەندی.
-کەم= نیشانەی زمانەوانی (ئاناوی لکاوی (م) دەگەڵ کۆتایی وشە کەسی یەکەمی تاک، واتە قسەکەر، خاوەن گوتار، باوکی کوڕە نەبەرەکە.
(کە) نیشانە و کەرەستەی ناسیاویی لەزمانی کوردیدا. وەکو د. وریا عومەر ئەمین ئاماژەی پێکردووە (جۆر و کاتی فەرمان دوور دەگەیەنێت لەهەڵبژاردنی ئاناوی لکاو مەبەست لەجۆری فەرمان تێپەڕ و تێنەپەڕ، مەبەستیش لەکاتی فەرمان ئابردوو و داهاتوو). (د. وریا عومەر ئەمین،٢٠٠٤، ٩٢). بە نموونەی کە دەبینین (نارد) کە ڕەگی فەرمانە لەووی جۆرێ تێپەڕ و لەووی کاتێ ئابردووە. (د. وریا عومەر ئەمین، ٢٠٠٤، ٩٣). واتە دەبێت ئێوە لەبیر نەکەین ئاناوی لکاو لە ڕستە و ئاخاوتندا کاریگەریی زۆری لەسەر دیاریکردنی کات و شوێنی وشە دەبێت.
شیعر= دەقێکی نووسراوی هونەرییە. بەڵام لەڕدا شیعر بۆتە مرۆڤ، کۆمەڵ، خاوەن پلەگەی بەهێزی دەروونی و کۆمەڵایەتی و خۆشەویست.
شیعر جەستەیەکی بێ خوێن و ڕۆح، لەڕدا بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ خوێن و ڕۆحی کۆمەڵگەی پێ دەدرێت. لەبیری نەکەین گوتاری دەق واتە بەرهەمهێنانەوەی دەق لە دەخێکی نوێدا. گوتار و قسەکردن تەواوکاری یەکترن. (هەموو قسەیەک ئامانجی ڕاپەڕاندنی ئەرکی پەیوەندیکردنی نێوان فکرەکانە. (اوغدن و رتشارد، بدون سنە،٦٥).
واتە، دەقنووس لەهەر قسەیەک و دەستەواژە و دەربڕینێکدا دەیەوێت فکرەکان بەیەکەوە ببەستێتەوە و کردەی پەیوەندیکردن دروست بکات.
بۆگشتی واتای پراگماتیکی ئەم دەڤە بریتییە لە:
(من/ م) قسەکەر و خاوەنی گوتارەکەم. واتە دەقنووس لەڕگەی (م)ەوە دەیەوێت فکرەی نێو بابەتەکە بە خودی خۆی بەستێتەوە، لەنیو هەر وشەیەکدا نیشانە و هێمای جیاواز هەن، کە دەکرێت ئەرکی پەیوەندیکردن ئەنجام بدەن. بە نموونە (مرد) کردەی هەواڵ و گەیاندنی زانیاریی و کاتی مردنەکەش نیشان دەدات، فکرەی ئەم پەیوەنیکردنە ئاماژە بە کەسێک کە کۆتایی دێت، مردوو لەدەرەوەی بیرەوەریی و داهێنانە.
(کۆ) و (شیعر) ئاماژەپێکراوی مەبەستدارە، (کۆ) پاساوە بۆ ئاماژەکردن بەڕگەی و گرنگی و هێز و دەسەڵات و واتای (شیعر)، لەهەمان کاتدا شیعر لەگوتارێکی نابەرجەستەی ڕۆحی دەگەڕێت بۆ واقیعێکی بەرجەستەی هەقیقی هەستپێکراوی بینراو لەشێوەی (کۆ)دا.
قسەکەر ئینتمایەکی ڕۆحی و دەروونی و کۆمەڵایەتی بە شیعر لادروست دەبێت. لەم دەخەدا پراگماتیک هاوکارمان دەبێت بۆ دۆزینەوە واتا

نادیارەکان، یان ئەو شتانەی لەدەرەوەی جیهانی زماندا هەیە. لەم دەقەدا (کە بەهیچ شێوەیەک مرۆڤ نییە) و (شیعریش شتێکی فیزیکی بە گیان دەرناکەوێت).
واتا ناڕاستەوخۆکەی گوتاری ئەم دەقە وەسفییە، دەیەوێت شیعر وەکو بوونێکی زیندوو، وەکو بەشێک لەپێکهاتەی (ڕەحی- پەیوەندی کۆ و باوک-، کەمەڵایەتی ڕیشەی کەمەڵایەتی-، پڵە و پایەی نەبەرێ وەکو- یەکەمین و خۆشەویست و بەهەز- نیشان بدرێت، نمایشکی واتاییە، کە کۆ وەکو پاساو بۆ دەرخستنی پێگە و دەسەڵات و هەزی شیعر بەکاری دەهێنێت).
دەقنووس دەڵێت :

"ئاگەر شەر بمخوات
گەرمایی خۆنم بەلالەویەوە دەمێنێتەوە
ناسینەوەی مەرد ئاسانە"
لەم دەڕانەدا ئەرک و بەکارهێنانی زمان لەنێو گوتاری دەقەکەدا دەردەکەوێت، کە بریتییە لە:
ئاگەر= پێشگریمانە کردن، دەقنووس دنیا نییە لەوەی شەڕێک بیخوات، بەڵام ئاگەر ئەمە ڕوویدا، چ دەقەومێت؟. کاتی قسەکردن و گریمانەکە ئەستایە، بەڵام بیردەکاتەوە ئاگەر لەداهاتوودا شەر بیخوات، شەڕکەش دیارنییە چۆن و لەچ دەرخێک دایە، بەڵام ئەمە دەزانین ئەمە دەبێت لە (شوێنێک و کاتێک و بەهەکارێک و لەڕێگەی بەکارهێنانی شتێکەوە ڕووبدات).
شەر = گیانەوەرێکی بەهەزی ترسناکە.
ئاگەر= گریمانەیە، ئاگەر ئەم ڕووداوە ڕوویدا، شەر مرۆڤێکی خوارد، شەر شاعیرێکی خوارد، چ ڕووددات.
بمخوات= کارەکە کە لە(ب +م+ خو+ات) پێکهاتووە. (ب) وەکو نیشانەیەکی زمان دەبەستێنەوە بە دوو کردەی جیاوازی وەکو (داواکردن) و (فەرمان پێکردن) بە نموونە (بمخە/ بمرە/ بگرە/ بخوێنەوە.. تاد) بەمان دەردەکەوێت لەم دەربڕینەدا ئەم (ب)ە نیشانە و هەست و جووڵەیەکی نیگەرانکاری لای دەقنووس لەخۆگرتووە، ئەمەشی بەستاوەتەوە بە (ئاگەر)ەکە.
هەروەها (ب)ەکە بەستراوەتەوە بەفەرمانێک لەدەرەوەی خودی دەقەکە دایە. واتە (شەر) لایەن کەسانێکی نادیاری ئاماژە پێنەکراو فەرمانی پێکراوە خاوەنی ئەم گوتارە بخوات، یان خودی دەقنووس پێشگریمانەی ئەوە دەکات، شەر بەهاندان و فریودان و خاپڕەکانەوە بیخوات، ئەو کاتە چ دەقەومێت. بگومان لەووی واتایی و مەبەست شتێکی دیکەی شاراوە هەست پێ دەکرێت، ئەویش

ئەو یە شاعیری گەورە و کاریگەر دەبێت گیانەوەری گەورە و کاریگەر بیخوات.
دەق گەلانێ بەدوای گونجان و هاوسەنگی لەنێوان جیهانی ناوەوە و دەرەوەی خۆیدا، ئاسایی شێرێک لەدارستانێک کەسێک بخوات، بەڵام دەقنووس لەم دەقەدا مەبەستی پیشاندانی گەورەیی و لەهاتوویی و پلەی بەرزی خۆیەتی، واتە کەسێکی مەزن دەبێت لەلایەن گیانەوەرێکی بەهێزی مەزن بخورێت، ئەمە نووسەر و بەهـا و هێـزی ئەو بەرەو سەرەوە دەبات، بەڵام کاتێک چەقبەستی قونگیراو دەیخوات، هیچ شوێنەوارێکی بەڵەوی ئەم گیانەوەرە نامێنێت. ئەو دیدوەت هاوسەنگی لەنێوان خۆی (ناوەوەی دەق) و شێر (جیهانی دەرەوەی دەق) دروست بکات.
(دی سوسێر) یەکێک لەزمانەوانە بنەوبانگەکانی جیهان لەسەرەتای سەدەی بیستەمدا تیۆری بونیاتگەرایی دامەزراند، ئەو لەتوێژینەوەکانی پشتی بە زمان دەبەستا، نێک قسەکردن، زمانیشی بەژمارێک سیستەمی نیشانەدار داناوە. (محمد الشاوش، ٢٠٠١، ٤١). ئەمەش وامان لێ دەکات بیر لەوە بکەینەوە کە شیکردنەوەی گوتاری زمانی دەق پێویستە بە (واتا و کردەی پێوەندکردن و چێنیەتی گەیاندنی پەیام و مەبەست).
گوتاری ناڕاستەوخۆ لەنێو ئەم دەقەدا هەندێک ئاماژەمان بە دەردەخات، (هاریس) پێی وایە لەشیکردنەوەی گوتاردا پێویستە بچینە دەرەوەی هێستە. (ڤان دایک) پێی وایە دەتوانرێت خووەوشتمان لەچوارچێوەی پلانی بنەڕەتی دەق دیاری بکرێت. (زنتسیسلاف وارزنیاک، ٢٠٣٣، ٥٦). لەوانە:
کردەی گیرمانێکە لەنێو دەخێکی دەروونی ڕەخنەگرانەی تەژی لەپرسیار و لێکدانەوە نووسراوە، واتای (خواردن و شێر و ئاگر) هەمان ئەو واتا ڕاستەوخۆیە ناگەینن، کە ئەمە دەیبینین، واتای نادیاری نێو واتای هەر یەکێک لەم کردە و ناو و لێکدانەوە و تەوانینەی هەیە، هەمان شت نین. (گوتاری، زمان سیستەمێکیەتی و قسەکردن واتا و دەوروبەرکیەتی). (ابراهیم بشار،٢٠١٦، ١٩). دەقنووس لەنێو (ئاگر)دا لێکدانەوە و تەوانین و کاردانەوە و بەدواداچوون و گریمانە و وێناکردنێکی دەروونی پێ لەواتا و ورژەنەر و پرسیار بەرجەستە دەکات. لەنێو (شێردا) هێز و دڕندەیی و وەحشیگەرایی و خوێن و ترس و نیگەرانی و ڕاپەڕاندنی فەرمانی ئەوانی دیکە و نزانین و کوێرەوەریی و نادادیی وێناکراوە. لەبیری نەکەین وەکو (ڕۆلان بارت) ئاماژەی پێ دەکات (دەقی کراوە دەرفەت بەخوێنەر دەدات بەشداری لە بەرهەمهێنانی دەق بکات). (صلاح فضل، ٢٠٠٤، ٢٧١-٢٧٢). گوتار هەمیشە وەکو دەقێکی کراوە لەبەردەم وەرگر و خوێنەر و

بینەرەکانی دەردەکەوێت. وەرگرەکان گوتارەکە وەردەگرن و شی دەکەنەوە و دواتر بیروڕا و کاردانەوەی خۆیان لەبارەیەوە دەردەبڕن. لەنێو (بمخوات) (من و ئێو و خواردن) وەکو کارەکتەر و کردار و پرسیار و وێناکردن نمایشکراوە. لەزماندا وشەیەک واتای هەیە، یان بڕیاری کۆمەڵە واتایەکی چڕسپوی هەیە و لەنێوان خۆیدا بەکاردێت. (ک. آوریکیونی،۲۰۰۷، ۲۰). مەبەستمان وایە ئەگەر شێر یەک واتای فەرهەنگی هەبێت لەنێو زماندا، بەڵام لەبەکارهێناندا بەپێی تایبەتمەندی دەوروبەرەکە واتای دیکە وەردەگرێت.
لەنێو واتای (بمخوات)دا ، چەندین واتای دیکەی نادیار و ناڕاستەوخۆ هەیە. گوتاری ئێم وێنە شیعرییە، ئێو گوتاری ڕاستەوخۆیە نییە، کە ئێمە دەیبینین، واتای هەقیقی نێو دەقەکە نادیارە، منی خوێنەر دەبێت بەدوایدا بگەڕێت، چونکە من باش دەزانم مەرج نییە هەموو (من)ێک، واتای (من/ خۆم) بگەیەنێت، گریمانەی ئێوە دەکرێت (من) وێناکردنی (تۆ/ ئێو) بێت، دەکرێت من کەسێکی دەندە، بەخشندە، دادپەروەر، زالم، کێلە، ئازاد، پاشکۆ، سەربەخۆ، خاوەن بڕەهەم، گەندەڵ، ساخ و سڕاست، قەپیچی، ڕاستگۆ، درێژن... تاد) بێت. شێر دەکرێت مرۆڤێکی دەندەی کێلەی جێبەجێکاری فەرمانی ئێوانی دیکە بێت، یان دەندەیەکی ترسناک بێت. لەم چەند نموونەیەدا واتای نێو دەقەکە، کەدەکرێت هەڵگرێت، لەواتا ڕاستەوخۆ و بینراوەکان جیا دەکەینەوە:
یەکەم:"مانەوەی گەرمایی و ناسینەوەی مەرد بۆئاسانی" دوو واتای ئەرێنینە.
دووەم: "هەزار و یەک ڕەشن دەکرێنەوە" واتایەکی ئەرێنییە.
سێیەم: "چاوی دیوان لەخۆت بەسکەنە" داوایەکی ئەرێنییە.
چوارەم: "گەڕەکە جوانەکان داوات لە دەکەن بچیتە ناویان" داوایەکی ئەرێنییە.
پێنجەم: (نالی و گۆران و ئەنوەر قادر محەمەد بکوژێ) فەرمان و داوایەکی نەرێنییە.

لەیەکەمدا گەرمایی خوێن لەکردەوەدا کارساتێکی ناخۆشی نادروستە، بەڵام بەوێناکردنی مانەوەی خوێن بەلالەویەوە، واتا نەرێنییەکە گەڕاوە بۆ واتایەکی بەهێزی ئەرێنی. مانەوەی دەقنووس و مانەوەی لەنێو بیرەوەری و گەڕانەوەدا، پێویست کراوە بەشونی مانەوەی خوێنەکە.
مەرد واتایەکی ئەرێنییە، ناسینەوەی بۆئاسانی وزەیەکی زۆری ناوێت، بەڵام ئێو مەبەستی خودی مەرد نییە، گوتارەکەی ئێو ئاماژەیە بۆواتایەکی پێچەوانەی نێگوتار، ئێویش (کردەی قورسی دەزینەوەی

نامەردە). دەستپاتی کورتگوتن و بەهێز دەربڕین لای دەقنووس، واقیعێکی بەرهەمناوە، نەتوانێت و نایەوێت هەموو شت و بەسەرهات و کارەکتەرەکان ئاشکرا بکات. کارتێکردن و تێکەڵبوون لەگەڵ دەق لەژێر کاریگەری کردەی پێوانیکردنی زمان دایە، ئەمە هەنگێ دەوروبەرێکی هەقیقی بێت، یان خەیاڵی و دروستکراو. (ابراهیم بشار، ۲۰۱٦،۲۰).هەر وشەیەک ئەو گاڤەی دەگوترێت، تا ئەو کاتەی دەگاتە وەرگرەکەی ئاسایی گەیان بەسەر واتا و توانا و هێز و لێکدانەوەشیدا بێت. واتا گوتنی هەر وشەیەک واتا و مەبەستێکی تاکو گەیشتنە گوێی وەرگرەکەی، ئاسایی واتاکەی بگەیێت، چونکە توانستە مەعریفییەکانی وەرگرەکان و ئەو دەوروبەرە کۆمەڵایەتییەی تێیدا دەژیت کاریگەریی لەسەر شیکردنەوەی گوتاری دەقەکە و تێنیا سەر لێنوە بەرهەمهێنانەوەی دەقەکە دەبێت.

من وەکو خوێندەر هەست بەهەستی قووڵی دەقنووس دەکەم، کە لە (وەسیەت)ەکەیدا باسی ترس و نیگەرانی و فشاری دەروونی لەشاعیرێکی پاشخاپەرەکمان بۆ وێنا دەکات. ئەو وەسیەتکەی هەر تێنیا وشەیەکی هەزمانی نییە، هەوا و زانیاریمان لەبارەی خودی هەقیقی (وەسیەت) پێ بدات، بەڵکو ئەو دەچێتە جیهانی دەرەوەی (وسیەت) و ئامۆژگاری وەرگر (شاعیر بەکەنش مردوو) دەکات، واز لە (قۆپیچیەتی و کوشتنی دەروونی ئەوانی دیکە بهێنێت). منی خوێندەر لێرەدا بەشداری لە بەرهەمهێنانەوەی گوتاری دەقەکە دەکەم. من دەستکاری بنەمای هەزمانی دەقەکە ناکەم، بەڵام دەتوانم واتای نوێ، جیاواز بۆپی دەوروبەری خوێندەوەکەی خەم بەرهەم بهێنمەوە.

(دەق بەرهەمهێنە) (جولیا کریستیفا، بدون سنة، ۲۱). مەبەستمان ئەوەیە گوتاری دەق ژمارەیەک دەخی دەروونی و کۆمەڵایەتی و واتایی و فکری لەگەڵ خەیدا دروست دەکات، کە خوێندەری ئاسایی پێش خوێندەوەی دەقەکە هەستی پێ نەکردووە. هەندێک جار ئەو شتانەی دەقنووس دەیێت خاوەنی شتەکان کە تێیدا دەژین، بەم وردیی و قووڵی و جووڵە و کارتێکردنە کاریگەرە هەستی پێ ناکەن، بۆیە دەبێین دەق بەرهەمهێنە، گوتاریش هەساکانی پێوەندیکردن لەنێوان نەرەر و وەرگر دروست دەکات. سەباح هەنجدەر نایەوێت لەپەراوێز بیربکاتەوە، ناشیەوێت پەراوێزەکان بەپەراوێزخراویی پشتگوێ بخات. ئەو لەنێو دەروەندا واتا دروست دەکات، لەنێو وشەدا هێز بەهێز دەکات و لە وێناکردندا بیرکەیێک بەرهەم دەهێنێت، کە بیرکەی کەسانی دیکە نەچێت، لەنێو گوتندا هەڵگاکانی پێوەندیکردن دروست دەکات.

گوتاری دەق بابەت و کەس و هەوداو و شتێکی مردوو، زیندوو دەکاتەوە، یان هەوداوێکی لەبیرکراوی پەراوێز بیردەهێنێتەوە. لەخاڵی دووەمدا هەڵشنکردنەوە لەکردەوەدا وێناکردنێکی هەڵگەڕاوەی

تارکیی و چاوبەستەکییە. (چاو مەسووڕێنە)، ئەک پەمان دەڵێت نامەرد، مەرد بێ، سەیری نەوچاوم بکە و مەرد بە، ئەڕە کەتایی ژیان و ووداو و ناکەکی و کێشەکان نییە، من لەم دنیادا هەست دەکەم دوو کەس (بریندارێکی بەردەم شەڕێک وستاوە و کەسێکی دیکەی نامەردی قەپیچیش بکەزی وەستاوە و ناتوانێت ڕووبەڕوو بیرەکە و قسەکانی بە کەسی بڕانبەری بڵێت).
دەقنووس وەسفی ئەو کەسەمان بۆ ناکات، کە پێی دەڵێت (چاو مەسووڕێنە)، بەڵام گوتاری دەقەکە و لەکاتیدەخوێنمەوەی دەقەکەدا، گوتارەکم لا بەرجەستە دەبێت، گوتارێک بای دوو کتێب لەگەڵمانێک وەسف و واتا و ئەرک و پەناسە و باری دەروونی و شێوەی کارەکتەرێکی نادیاری بەرجەستەنەکراو وەسفی بەسەرهات و کارەکتەر و کاردانەوە و کێشە هەمەلایەنەکانی کارەکتەرانم بۆ بکات، چۆن؟ (چاو مەسووڕێنە) قسەکەر داو لەگوێگرەکەی دەکات، چاوی نەسووڕێنێت، واتا خۆی نەدزێتەوە، مەرد بێت، گەمژەیی نەنوێنێت. خاوەن گوتارەکە/ کە دەکرێت بڵێین خودی شاعیرە وەسفی کەسەکمان بۆناڕاستەوخۆیی بە دەکات، پێ لەواتا و مەبەست و وەسف و ئەرک.
تەش وەکو خوێنەری ئەم دەقەی من، چاوت دابخە و بیر لەوێنەی کەسێکی لەم جۆرە بکەوە، کە لەژیانی ئاسایی خێت تووشی دەبیت و کەسێکی نامەردە. ئەم نامەردە وەکو شەڕەکی دێندە تۆ بخوات، یان وەکو چەقۆکێکی قونگیراو بتخوات، بەڵام نێتوانێت لەکاتی ئاخاوتندا سەیری چاوەکانی تۆ بکات. چ وەناکردنەکی دەروونیی و پێ جووڵێیە. واتا پێ لەواتای دیکە، وەکو چۆن زمان پێ لەزمانی دیکە، کار و ئەرکانی هەمەجۆرن، شێوازی قسەکردنیش هەمەچەشنە، دەربڕین و واتاش دەکرێت فرە بن. لەبیر نەکەین ژمارەیەک پەوانەی زمانەوانی بۆ بەرهەمهێنانی دەقی سەرکەووتوو هەیە لەوانە (گونجان، مەبەستدار، پێشوازی لەکراو، پێگەدار بێت، دونای دێن). (ڕۆبرت دو بکراند و لفغانغ دریسلر، ۱۹۹۲، ۷۷). گوتاری (وەسیەت) گونجان و مەبەستداریی و پێسوازی تێدایە، لەهەمان کاتدا پشت بەستووە بەبیرەکەی مرۆیی گشتگیر، کە دەکرێت ئەم شتانە خێکی دیکەش لەشوێن و کاتی جیاواز ئاماژەیان پێ کردبێت، بەڵام دەقنووس بۆ مەبەست و پێگەیەکی نوێی جیاوازی لەوانی دیکە دەقەکەی بەرهەمهێناوە، خودی دەقەکەش دونیایەکی دیکەی بەرهەمهێناوەتەوە.

ئەمە لەنێو زماندا دەژین، وەکو چۆن واتا لەنێو وشەدا دەژیت. ئەمە لەگەڵ گوتنەوە دەمانەوێت پەیوەندی بەورگرەکانمانەوە بکەین، هەر گوتنێک واتا و تێگەیشتن و لێکدانەوەکەشی پەیوەندی بەدەخی گوتن و دەخ و شەواز و هەکار و چۆنیەتی وەرگرتن و ئینجا

مەبەستەکانی لێکدانەوەی واتای وشە بڕۆزار و نووسراوەکانەوە هەیە. لێنووسیندا ئەم گرفتانە زۆر بەهۆی تووڕەیی و خێرایی کاتی گرتنی لێنووسین و خوێندنەوەکەیدا کاتێکی درێژخایەنە، بەتایبەتیش لێگوتندا مەسەلەکە بەستراوەتەوە بەچەند هۆکارێک، لەوانە: گوتن و وەرگرتنەکە کاتکانیان لێکنزیکە. دەنگ و دەربڕین و جووڵە و ئاوازی گوتنەکە و کەشوهەوای گوتن و وەرگرتن و شێوازی دەربڕینەکانیش کاریگەرییان لەسەر وەرگرتن و لێکدانەوەی گوتارە دەبێت. وشە بەهێزە، هێزی وشەش لەئەرکەکانی پتر بەدیار دەکەوێت. بۆ نموونە ئاگر بڕین (شەر بمخوات) زۆر جیاوازە لەگەڵ ئاوی بڕین (ئاگر شەر بمخوات). ئەمەی خوێنەر لەهەردوو گوتن دەگەین، بەتایبەتیش لێکدانەوە و تێگەیشتنمان بۆیان جیاوازە، چونکە ئەرک و مەبەست و واتای گوتاری هەردوو گوتن جیاوازە.
شەر لە سەد ساڵ پێش ئێستا زۆرتر واتایەکی یان دوو واتای هەبووبێت، ئەمڕۆ بەکارهێنانی شەر بۆ گەیاندنی چەند مەبەستێک و دروستکردنی ئەرکی واتایی جیاواز بەکاردێت. (کەنەش) وەکو ئاوەڵناوێکی ئەرک و واتای جیاوازی بۆپەی بەکارهێنان و دەوروبەری گوتنەکەی دەبێت، هەروەها بۆپەی دەخی کەمایەتی و تەمەن و چین و ئاستی زمانپیری و ئاینی و بۆپەی کەلتووری کەمەگاکانیش واتای بەکارهێنانەکەی دەگۆڕێت. بۆ نموونە کاتێک دەڵێین:

- کەنەشت بۆ دەبەم. واتە لێت دەپاڕێمەوە، تکات لێ دەکەم، داوات لێ دەکەم.
- کەنەشبەر. واتا کەسێکی هەڵپەرستی دوور لەئیدارەی خودی خۆیەتی.
- کەنەش ناوی کارێک و سیفەت و شتێکە.
- کرنەشی بۆ خودا برد. ئەمە دەخێکی ئاینییە، پیرۆزە.
- کەنەش بردن لە ژاپۆن. بەواتای هێز و سەناوە.
- کەنەش لەکەمەگای کوردی. هەژارێک بۆ دەوڵەمەندێک، بچووکێک بۆ پیاوێکی بەتەمەن، دەست لەسەر سینگ گرتن لەگەڵ چەماندنەوە بۆ هێزگرتن لەکەسانی خاوەن پلەگەی چینایەتی بەرز بۆ هێزگرتن بەکاردێت، لەهەمان کاتدا کەسانی خاوەن فکری ئازادیخوازی ئەمە بەدیاردەیەکی نەشیاوی خراپ لێکدەدەنەوە.
- کەنەش بەواتای کێلەبوون وەکو هێواندێژی بەکاردێت.
- کەنەش دەکرێت دیاردەیەکی نزم، خراپ، سوکایەتی، پاشکەبوون و لاوازیی بێت، یان بەرز، باش، هێزگرتن، توانا و هێز بێت.

سێیەم: چاوی دیوان لەخێت بەسکەنە. داوایەکی ئاشکرای ئەرێنییە،

کردە قسەی نەنوسنیشی تەدایە، وەکو چۆن جۆرێک لەفەرمان و بڕیارێشی لەخۆی گرتووە. ئەم واتا ئاڕاستەیە، پەیمان دەشکێت لەپشت ئەم وشەکردنەدا واتایەکی دیکەی نادیارنی هەیە، پەیمان دەشکێت "تە چاوت نابینێت، عەقڵت داخراوی سنوردارە، بیربکەوە، هەست و جووڵە و بوون بەخۆت ببەخشە. واتا، لەتەک ئامۆژگاریی و نەنوسنیەکی ئاڕاستەی، نەخشەیەکی ناڕاستەوخۆش لەنەو گوتارەکەدا بەرجەستە دەکات. لەنەوان هەقیقەت و خەیاڵدا وێنەیەکی هەگبەاوەی کەسەکمان بۆ وێنا دەکات، کە دەبێت کراوە و بتوانا بێت. ئەم وەسفی کەسەک دەکات (چاوی دیوانی نیە تاکو جریوە و جووکەی) تەدا بێت، کەسەکی بە بزاوت و گیان و جووڵە و مردووە.
کاتێک دەقنووس دەشێت (چاوی دیوان لەخۆت بەسکێنە) لەڕدا واتای (چاو) واتا فەرهەنگیەکە فیزیکیەکە نیە، بەڵکو مەبەستی (تێروانین و بینین و هەستکردنە). لە دیوانی شیعر بەداری هووبەی مشت و مشت پەوراوە بە (بزاقەکی پە لەژیان). مەبەستمان ئەوەیە بڵێین لەشیکردنەوەی پراگماتیکدا چاو دەکرێت چاوی سروشتی بێت، هەروەها دەکرێت کارەستەیەکی واتایی خوازراو بێت، یان فرە واتا و فرە ئاڕک و مەبەست بێت، ئەم فرەییە نەڕاری گوتار دەتوانێت دروستی بکات و وەرگریش بەپێی دەوروبەرە دەروونی و هەشبیریەکەی لەکی بداتەوە.

لەزمانی کوردیدا کە دەڵێین کەسەکی "ویژدان مردووە"، واتە هەست و نەستەکانی مردوون. کەسی بەویژدان، جەللاد و ترسنۆک و دڕندە و ناپەرتنووس و دووزمان و دڕزن و قسەپێچی و پیس و بەکرەکەن. ڤان دایک لەشیکردنەوەی دەقدا لەوانگەیەکی دیکە هەنگاو دەنێت و پێی وایە پراگماتیک، یان کردە قسەیی و کردەی کۆمەڵایەتی دەچنە ژێر نەریتەکی باو، ئەو کاتە قسەکەر یان دەبێت درزن بێت، یان فریودەر. (ڤان دایک، ۲۰۰۰ ، ۱۷). کەسەک کە داوای چاو نەسووانی لە دەکرێت لەووی پراگماتیکی و کردەی کۆمەڵایەتییەوە نەریتەکی باوی (درزنی و فریودانمان) بە وێنا دەکات. بەگومان ئەم نەریتە لەکۆتایدا کە دەرەنجامی دیماهی گوتارەکەیە، بەستراوەتەوە بە (مردنەکی شەرمنانەی دوور لەئیرادە).
چوارەم : گەنجەکە جوانەکان، داوات دەکەن بچینە ناویان. کردەیەکی ئاڕنیە، بەڵام مەرج نیە لەدەقی شیعریدا، یان لەگوتاری ئەدەبیدا واتاکان هەمان ئەو واتا و بزوتنەوە و گریمانە و دەربەینانە بگرنەوە، کە ئاستەوخۆ لەنەو دەقەکەدا بەرجەستە کراون. ئاساییە لەبەکارهێنانی گەنجەکی جوان بەپێی دەوروبەرێکی مەبەست شوێنی (کێڵەکراوەکان، کێڵەدارەکان بێت)، شوێنی جوان مەبەست لێی

(بوژیدانی و پیسی دڕوونکان) بێت، (چۆتریان بۆ هێدای) واتە گوێگرەکەی کەسێکی وابەستەی پاشکۆی جێبەجێکار، نەک بەیار دەر.

چۆتریان بۆ هێدەی = مەبەست = واتا ((کۆیلە جێبەجێکار، پاشکۆ)) یان ((بۆ ئیرادە، ناسڕبەخۆ)).
هەر کەسێک ئەم لێنکو بیرکردنەوەی خوێدا وێنا بکاتەوە، دەتوانێت هەست بە ژمارەیەک واتای دیکەی نەبینراوی نێگوتار بکات، بایەخی گوتاری شیعری لەوە دایە، دەقنووس چەندە دەتوانێت واتا ئاشکراکان بە واتای شاراوە بگۆڕێت، واتە گێڕانەوە لێپێناو وەسفکردنێکی بینراوی لێقالبدراو نییە، بەڵکو ئازادکردنی واتا نادیارەکانە لێنکو دەقێکی بە سنووردا. شتەکان نیشانە و هەمایە، بایە کردەی لێکدانەوە وەکو کلیلی تێگەیشتن وایە بە حالەتی نیشانەییەکان. (اوغدن و رتشاردز، بدون سنة، ٢١). مەبەستمان ئەوەیە، وشە بریتییە لە ناو و ئاماژە بە شتێک، کە پشت بە نیشانە و هەما دەبەستێت بە ئەوەی واتا ببەخشێتە شتەکان، لێکدانەوە و ڕامان پێیوستە بە نیشانەکان، یان کلیلەکە بە تێگەیشتن لێو نیشانە و هەماکان. سەباح ڕەنجدەر هەر تەنیا وێنەی هەقیقی شتەکان (ناو و ئاماژە و هەماکانمان) نیشان نادات، بەڵکو دەچێتە دیوی پشتەوەی شتەکان، لێگەڕی لێکدانەوە و ڕامان دەمانباتە سەر واتای ئەو نیشانە زمانیانەی، واتایەک و پتر لەواتایەک بەخوێنەر دەبەخشن.
واتا هیچ کاتێک وێنەی هەقیقی ئەو واتایە نابەخشتەوە کە مرۆڤ لێیکەم بینیدا وەکو کەرستەیەکی بە گیان ووبڕووی دەبێتەوە. لێنکو هەر دەقێکدا پتر لەدەقێکدا بەناراستەوخۆیی هەیە، ئەرک و پەیام و گوتاری خۆیان ڕادەپەڕنن.
پێنجەم: دەقنووس دەڵێت نالی و گۆران و ئەنوەر قادر موحەمەد بکوژە) فەرمان و داوایەکی نەرێنییە. گوتاری ئەم گوتنە مەبەستی کوشتن نییە، بەڵکو مەبەستی پەدانی ژیانە، دەقنووس دەڵێت ئەگەر من/ ئەمە ئەوانەی دیکە تێنەپەڕێنم، لەوان بادەستتر و دەقنووستر نەبم، (مردووم) واتە ئەو مەبەستی (کوشتن) وەکو سەینەوەی ژیانی ئەوانی دیکە نییە، بەڵکو گەیشتن و تێپەڕاندنی گۆڕەپانی ئەوانی دیکەیە، ئەو بەدوای نەمریدا دەگەڕێت، واتای (بکوژە) لەم دەقەدا (کوشتنی هەقیقی) نییە، بەڵکو نیشاندانی گۆڕەپانی و بەزگرتنی ئەوانە.
دەقنووس/ نەرەر چ بەخوێنەر و وەرگرەکانی دەڵێت:

" لەکەت نەخستووەتە گەرووی هیچ گیرانیبەژێکەوە"
کە ئەم کارەی نەکردووە، گوێگرەکەیە، کە کارەکی خراپی وەها

نەکردووە، لەکە بخاتە گەرووی گەرانیبژێکەوە. ئەمەی ئەمە خوێنەر و وەرگری دەرەوەی دەقەکە دەیبین، (بەرهەمی بینین) (David Allem, 2003, 61) زۆر گرنگە. خوێنەر چۆن وشەکان دەبینێت و چۆن واتاکان دەبینێت، واتە بینینی فیزیکی وشەی (چاو/ کێنش/ لەکە/ گەردوو) جیاوازە لەوەی چۆن واتاکانیان دەبینرێت، بۆیە بینینی ئەم وێنە شیعرییەی سەرەوە هەمان ئەو وێنە کاریکاتێریە تۆزی لەپرسیارە نییە، کە بریتییە لە (ت) ئاناوی لکاوی کەسی دووەمی تاک و لەکە وەکو کەرەستە و شتێک، گەرووش وەکو بەشێک لەلەشی مرۆڤ و کەرەستەیەکی جەستەیە، شتەکە کاریگەریی لەسەر جۆری دەنگ و دەربڕین و ئاواز و وزەی گوتنەوە و گەیاندن دەبێت، گەرانیبژ، بکەرێکی ئاماژە بۆکراوە، لەئاستیدا بکەر یەکەم خاوەنی گوتار نەرەکەیە، بەڵام بەشەویەکی ناڕاستەوخۆ دەردەکەوێت، هیچ شوێنکی لەنێو هێزمانییە فیزیکییە بەرجەستەکە نییە، بەڵام بوونکی بەهێز و کاریگەر و پڕ جووڵەی واتایی لەنێو هێستە لۆجیکی و واتایی و دەربڕین و نافیزیکییە واتاییەکەدا هەیە. ئەو ناڕاستەوخۆ لەگەڵ وەرگرەکەی دەدوێت و دەڵێت (تۆ لەکێت نەخستووەتە گەرووی گەرانیبژێکەوە)، لەهەمان کاتدا دەتوانرێت گریمانەی ئەوەش بکرێت، کە کەسێک بە خاوەنی گوتارەکە بڵێت، تۆ هیچ کارێکی لەم جۆرەت نەکردووە. باشە ئەگەر پرسیارێکی سەرەکی بکەین چ هوودەدات ئەگەر حوکم لەبارەی شتەکەوە بدەین، یان پەیمانەکەی ئاراستەی وەرگرەکەی (ت/ تۆ) دەکات. دووەم: ئەو کەسی سێیەمی تاک، کە کارەکتەرێکی نادیارە قسە دەکات و قسەکەی ئاراستەی خودی دەقنووسە و پەی دەڵێت تۆ کارێکی وەهات نەکردووە، تۆ بکوژ و سەرکوتکار و دژی ئازادی قسەکردن نیت. واتە لێرەدا خاوەنی گوتارەکە لەڕگەی کەسێکی نادیارەوە، کە هیچ ناسنامە و بوونکی فیزیکی نییە و لەدەروەی دەقەکە دایە وەسفی خەی لەڕگەی وشەکانی ئەم کارەکتەرە دەکات.

نیشانەی (ـێک) نەناسراو و (ەو)ی نیشانەی بەردەوامییە. گەرانیبژەکە کەسێکی نەناسراوە، واتە هەواڵەکە لەڕابردوو دەستی پێکردووە و تاکو ساتی قسەکردنەکەش بەردەوامە و کردەی لەکە خستنە گەروەکەش ئەنجام نەدراوە. لێرەدا واتای ئەنجامدان دەگەڵت بە ئەنجام نەدراو.

ئەم سنوورەکی کۆشراوە لەنێوان (کۆسپێک ناوە گەورەکان تە دەپەڕێنێت و داهێنان دەکات)، لەگەڵ کۆسپێک (پاشخاپڕەکە و قەپیچییە و نانی نانیشە).

لەگەڵان بەدوای ئەو واتایانەی ناڕاستەوخۆن پەیوستە بیربکەینەوە، باشە ئەگەر بیرمان کردەوە چ دەقەومێت؟ کاتێک کردەی بیرکردنەوە ڕووددات، واتە ئەم بیرمان کردۆتەوە، کە ئەم بیر دەکەینەوە دەق بیر دەکاتەوە، بیرکردنەوەش گۆڕانە بەدوای واتا و مانەست.
گوتاری شیعر پشت بەشتێ گوتراوە هەمادار و نیشانەدارەکان دەبەستێت، هێزی بەهێزی وشە و شێواز و مانەستی بەکارهێنانییەوە بەستراوەتە. سەباح ڕەنجدەر دەمێکە لەنێو وشەدا دەژیت، ئەو نیشتمانێکی هەیە ناوی شیعرە، بۆتاو لەنێو هۆتاوی شیعردا بیر دەکاتەوە و شتەکان لێک دەداتەوە و نیشانە و هەمای نوێ بە وشەکانی دەبەخشێت.
گوتاری شیعرەکە

دەقنووس وەکو ئەندازیارێک لەنێوان کات و شوێندا وێناکردنێکی زمانی و واتایی ڕەهێنتر لەژێ ڕووناکی دروستکردووە، کە شاعیر لەنێو فشارێکی دەروونی، لەنێو دیوانێکی پڕ لەجووڵە و فشار و داکۆشان و کارتێکردن و کاردانەوە و بەرهەمدار دەژیت، ئەو لەچاوێک پتر و لەهەزار دیدو فکر و ڕەگا پتری لەنێو هەناوی تەنیا دەقێکدا تەرزە و بیرکردنەوە کردووە.
ئەو خەی قسەکەرە، خەی گوێگرە، هەر خەشی بەیار دەرێکی ناڕاستەوخەی نێو دەقەکەیە. ئەو نمایشێکی پراگماتیکانەی کارەکتەر و ڕووداو و گۆڕانەوە و پێشهاتەکانی کردووە. ئەو بەزمان هەز دروست دەکات، نێک بەهەز زمان دروست بکات. ئەرکی پەیوەندیکردنە بەوەرگرەکانی، کە لەبنەڕەتدا کارکردنە بە گەیاندنی شتێک، یان کارێک کە پەیوەندی پێیەوە هەیە. (ج.ب.براون، ج. یول، ۱۹۹۷، ۲).
گوتمان گوتار بریتییە لەڕاپەڕاندنی مەبەستێک و بەدیهێنانی واتایەکی قووڵتر و ڕیشەدارتر لەواتا سروشتییە هەقیقییە هەستپێکراوەکان، ڕاپەراندنی کردەی پەیوەندیکردنە لەنێوان نەرەر و وەرگر، ئامانجی گەیاندنی پەیامێک و کارتێکردن و جووڵاندنی وەرگرەکانیەتی. هەندێک دەق خوێنەر بەدوایدا دەگەڕێت، هەندێک دەقیش هەیە بەدوای خوێنەردا دەگەڕێت، هەشیانە وەکو کەپکەشاخێکی تەپیو بایەخ بەخوێنەر نادات، دەڵێت من دەقم، دەق نابێت خوێنەرەکانی دەقی بشکێنن.

دەقنووس دەڵێت:

شاعیری پاشخاپەرك و قەپیەچی و نانی نانیش
لە کاتی کەنووشدا مرد
ئەو کەسانەی گوتار پشکش دەکەن، بە ئاکشان و هەشتنەوەی گۆرکانیان لەبەردەم ئاگردانی گۆگرتنەوە لەسەرتا و ناوەڕاستی قسەکانیاندا (مەبەستە گۆرکە، واتایە ئاستەقینەکە، گوتنە یەکلاکەرە و مەبەستە سەرەکییە زلەکان نادرکەن) بە ئەوەی وزەی درککردن و درکاندن لای وەرگر زوو بتاڵ نەبێتەوە..
دەقنووسی دەقی (وەسیەت) پیام و مەبەستە سەرەکییەکە دەردەبڕێت لەپێناسە و وەسف و ئاکاری شاعیرێک، کە بۆتە مایەی ڕەخنەلێگرتن، یان جۆرێک لەنامەردەکان، کەسێکی بە بینین و تاکەڕە و ملکەچی فەرمانە ئاسپێردراوە خراپەکانە. ئەو گوتارەکەی ئەوەیە بڕێت وەسیەتە ئۆگەر دەتوانیت شاعیرێکی باشبە، نالی و گۆران و ئەنوەر قادر محەمەد) تێپەڕنە، لەوان باشادەستر لەدەق و جوانووستر لەوان و زمانزانتر لەشیعر دەرکەوە، نەک ببیتە شاعیرێکی (پاشخاپەرێک) و (قەپیەچی) و (نانی نانی/ دەرزەکەر)، چونکە ئۆگەر شاعیرێک هەزار ڕێگای هەمجۆری دەربڕین و ئاوساندنی دەقی بەواتا و فکر نەبێت، ئۆگەر شاعیرێک فرە بینین و فرە فکر نەبێت، ناتوانێت لەهەر وشە و گوتن و دەربڕین و وێناکردنێکدا فرە دەسەڵات و توانا و وزە بێت.

دەقنووس گوتارەکەی لەوە چێ کردەتەوە کە شاعیری (قەپیەچی و پاشخاپەرێک و دەرزەکەر) لە کاتی کێنش بردندا دەمرێت. ئەوە مەبەستی مردنی هەقیقی نییە، بەڵکو چونە دەرەوەی شاعیرە لەنیو دەسەڵات و پێگە و ڕەح و خوێنی دەقدا، چونکە گوتاری دەقنووس (بکوژە و مرد) نییە، بەڵکو (بیربکەوە و پاشخاپەرێک) نەبوونی مەبەستە.
بەپێی شیکردنەوەی پراگماتیکی و بەپشت بەستن بەکردە قسەیی لەنەو گوتاری ئەم دەقەدا بەمان دەردەکەوێت، نەرەر زانیارییەکی ناڕاستەوخۆمان پێ دەدات، کە شاعیرێکی فاشل، کە لەسایەی قەپیە دەژیت، هیچی پێ نەماوە و دوای بۆتەمێن کەوتن شیعر دەنووسێت، ناتوانێت شاعیریەتی شاعیرە پایەدارەکان تێپەڕێنێت، بەیە وەکو نەخشەک، لەسایەی کێنش بردن دەیەوێت نەوبانگ و دەسەڵات و دەق پەیدا بکات، کێنش بە شاعیر هاوتای مردنە. ئەمە لەڕێگەی کردەکانی نەو ئەم ڕستە کورتانە، دەخی دەروونی و شەوازی بیرکردنەوە و جۆری کات و کارەکان و شوێنەکان دەدەزێنەوە.
واتا فکریەکان، لە وتای کردەکانی نەو زمان و لە پەیوەندیە خەیاڵی و هەقیقیەکان، لە کردەی ئیزمانی و کردەی هەڵچوونە دەروونی و فکریەکانەوە سەرچاوە دەگرێت.

کارەکتەرەکانی دەق
قسەکەر/ نەرێر ئاناوی لکاوی (م) کەسی یەکەمی تاکە، ئەم جۆرە دەقە تاک لێدوانی کەسی یەکەمدا کارەکتەری سەرەکییەتی، ناڕاستەوخۆ بێت، یان ڕاستەوخۆ (من) قسەکەر و نەرێر و کارەکتەری سەرەکییەکەیەتی، بەمان دەردەکەوێت قسەکەر ڕاستەوخۆ لەنیو دەقدا وەکو سەرکردە و بیرکەرەو ئەندازیاری وشەکان هەڵسوکەوت دەکات. لەم دەقەدا (من) واتە خودی شاعیر/ سەباح ڕەنجدەر خاوەن و ڕاپەڕێنی گوتارەکەیە.
وەرگرەکان ئەمانەن (ات/ کەسی دووەمی تاک واتە تۆ)، ئەمەیان وەرگری ڕاستەوخۆی نێو دەقەکەیە، لەنێو دەقەکەدا شاعیر قسە لەگەڵ تەدا دەکات، لێدەرەوەی دەقەکەدا من و تۆی خوێنەر وەرگرەکی دیکە دەقەکەین.
کات و شوێن دیار نییە، بەڵام دەزانین دەقنووس کوێ/ شیعری وەکو نەبەرە هەیە، واتە دیارە نییە باسی چ وەرزێک دەکات و ڕووداوەکان لەشێو، یان ڕەژدا ئەنجام دراون. دیار نییە بزانین دەوروبەری گوتنەکان و کەشی سروشتی چۆنە، هەروەها ڕووداوەکان لەچ شوێنکدا ڕوویان داوە. بەیە دەکرێت گریمانەی ئەوە بکەین، کە کردەی خراپ، خە بچووکردنەوەی شاعیر بە (قەپییە و نانی نانی و کەنەش) هیچ کات و شوێنکی نییە، ئاسایی لێدەرەوەی تەوانین و لێکدانەوەکاندا ڕووبدات.
لەهەمان کاتدا کارەکتەری لاوەکیش هەیە، وەکو: شەر، مەرد، چەقۆ، ئەوان، نالی و گۆران و ئەنوەر قادر محەمەد و گۆرانیبێژ، شاعیر، پاشخاپەرەک، قەپیەچی.

ئەنجام
گوتاری شیعر، لەنێو واتای هەزار ڕەنگدا هەز و وزە پەیدا دەکات، هیچ واتایەکی هەقیقی و بەرجەستە بە دوو واتا یان پتر لێدوو واتا وێنا ناکاتەوە، هەز و وزەی شیعر لەفکر و واتا و فرە دەستاتیی وشە و هەز و ئاوازەی وشەکان و کاریگەریی دەروونی دەربڕین و گوتنەکانی دایە.
سەباح ڕەنجدەر لەنێو وشەدا دەژیت، ئەو ناچێتە دەرەوەی دەق، هەموو وزە و دەستاتێکی خەی لەنێو دەقدا چە دەکاتەوە، بەیە نایەوێت وەکو قەپیەچییەکی ملکەچ بمرێت، ئەو بە شیعر دەژیت.. تەنیا شیعرا!.
هەست دەکرێت، وەسیەت بە مردن ناکات، بەڵکو وەسیەت بە ژیان دەکات و بە شاعیرە پاشخاپەرەکان دەکات و ئامۆژگاریان دەکات و پێیان دەڵێت بە ئەوەی لەکاتی کەنەشدا نەمردن و شەر بتانخوات، واتە گۆرەیی و وشەی گەرم و شیعری بە ئازار، نابڕتە دەقێکی زیندوو، ئەو وەسیتە دەکات و بەهەندێک دەڵێت ئاگەر دەتانوێت وەکو من

شاعیر و خاوەن دەق بن، واز لە قەپیچیەتی و دەرزەکاری و کەنش بهێنن، بیر لە گەیشتنە ئاستی شاعیرە گەورەکان بکەنەوە.
گوتاری ئەم دەقە (رەخنەگرانەیە، هەستنگاندنە، دەربڕینی دەخی فکرییە، وەناکردنی دوو کارەکتەرە، کە یەکێکیان شەر، یان چەقە دەیخوات و دەمرێت، هەشیانە لەکاتی کەنش برندا دەمرێت).
گوتاری ئەم دەقە ئامێزگارییە و بەهەندەک بە ئەوەی خوێنی گەرمتان بەلەوی شەڕەوە بمەنێت، پەوسیتە لەدەنووسیدا، لە واتاسازیی و دروستکردنی وەاتی زماندا، لە نالی و گۆران و ئەنوەر ساعیرتر و بەدەسەاتر و خاوەنی وشەی بەهێز تر بن.
گوتاری ئەم دەقە لەشوەدا ەاستەوخۆیە و لە نووسەک و مەبەست و واتادا ناەاستەوخۆیە. گوتاری ئەم دەقە، کەندووی پەواپڕە لەواتای فرە ڕەنگ و دەنگ، ئەو دونیای خەی لەنەو واتادا وەنا دەکات.
سەباح مەنجدەر شاعیرەکە لەنەو ئەزموونی جیاوازی شیعردا دەژیت، نایەوێت دەقی ئەستای هەمان دەقی دوێنێ و سبەینێ بێت. ئەو لەشیعر پتر شتەکی دیکە ناناسێت. دەتوانرێت بەین گوتاری شیعری سەباح مەنجدەر، وزە لەمردن وەرناگرێت، بەکو بوژانەوەیەکی بەردەوامی تێدایە. گوتاری ئەم دەقە شکەدانە بەمردن و کوشتن و خوران نییە، بەکو دەسەات و وزە تێپەاندنی پگە و توانای شیعری شاعیرانی دیکە.
من کارم لەسەر پکهاتە وئەرکی زمان لە بەرهەمهێنانی گوتاری دەقی شیعری کردووە، بەئاسانی لە وشەکان دەگەم، بەام هەر بمەوێت (واتا و وێنە شیعرییەکانی) نیو دەقەکە ەاو بکەم، هەست دەکەم وەکو دەشتەکی لەککشاوە واتاکان زەرتر و وێنەکان پتر و مەبەستەکان فرەتر دەردەکەون.

سەرچاوەکان:

ابراهیم بشار، الابعاد النصية والتداولية فى التراث البلاغى العربى، رسالة دكتورا، جامعة محمد خضير، بسكرة، ٢٠١٦.
اوغدن و رتشاردز، معنى المعنى دراسة لاثر اللغة فى الفكر ولعلم والرمزية، ترجمة د. كيان احمد حازم يحيى، دار الكتاب الجديد المتحدة، بدون سنة.
ج.ب.براون، ج. يول، تحليل الخطاب، ترجمةد. محمد لطفى الز ليطنى، د. منير التريكى، النشر العلمى والمطابع جامعة الملك سعود،١٩٩٧.
جوليا كريستيفا، علم النص، ترجمة فريد الزاهى، مراجعة عبد الجليل ناظم، دار توبقال، المغرب، بدون سنة.

جەرج یوڵ، مەبەستناسی پراگماتیک، وەرگێڕانی ڕەحیم سورخی، ناوەندی توێژینەوەی عەبدوڕەحمان زەبیحی، سلێمانی، ٢٠١٦.
د. وریا عومەر ئەمین، ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، دەزگای ئاراس، هەولێر، چاپی یەکەم، ٢٠٠٤.
ڕۆبرت دو بکراند و لفغانغ دریسلر، مدخل الی علم لغة النص، ترجمة الهام ابی غزالة و علی خلیل حمد، مطبعة دار الکتاب، بیروت، ط١، ١٩٩٢.
زنتسیسلاف وارزنیاک، مدخل الی علم النص- مشکلات بناء النص، ترجمة سعید حسن بحیری، موءسسة المختار للنشر والتوزیع، القاهیرة، مصر، ط١، ٢٠٣٣.
https://dengekan.info/archives/19313سەباح ئەنجدەر، وەسیەت،
صلاح فضل، بلاغة الخطاب وعلم النص، دار الکتاب المصری، القاهرة، دار الکتاب اللبنانی، بیروت، ط١، ٢٠٠٤.
ڤان دایک، النص و السیاق، اتقصاء البحث فی الخطاب الدلالی و التداولی،ترجمة عبدالقادر قنینی، افریقیا الشرق،المغرب،.٢٠٠٠
ک. آوریکیونی، فعل القول من الذاتیة فی اللغة، ترجمة محمد نظیف،افریقی الشرق، دار لابیضاء، .٢٠٠٧
محمد الشاوش، اصول تحلیل الخطاب فی النظریة النحویة العربیة- تاسیس نحو النص، جامعة منوبة الموءسسة العربیة للتوزیع، تونس ، ط١، ٢٠٠١.

David Allem, Getting Things Done the art of stress- free productivity, published by the Penguin Group Penguin Group (USA) LLC 375 Hudson s. Ne York, 2003, 61.)

باکرەکارانمان لە یادبن.. ژوان باقی

چینەکی چەوساوە و ماندوی کۆمەڵگا، یەو چینەی یەگەر بێت و ئەژمار کار نەکەن، خەڵک و خاشاك ناو شارەکان دەتەنتەوە، لە هەموو لایەك بەنی پیس بۆاو دەبێتەوە، بە کار نەکردنی یەوان، باخانەکان ناچن بە یاسماندا، کانەکان شەقامەکان شارەکان کۆکی ژیانی

تەدا نامێنێت، یەمە چگە لەوە یەگگرتن ئاژەك یەم كەسانێ كاریان نەبێت بە زەحمەت ژەمی یەو ئاژە پەیدا دەكەن بە خزانەكانیان، یەیتر منداڵەكانیان بێت، یان دایك و باوك و خوشك و برا بێت، یاخود هاوسەر بێت.
چگەلەوەش ژیانیشیان لە بەردەم مەترسیدایە. هەموومان گومان لە بووە، كە چەنەها كرێكار لە كاتی كارەكەیدا گیانی لەدەستدا، یەو یەوارەش بە خزانەكانیان لە بری گیانەوەی باوكیان یان برایان یاخود هاوسەریان، بە دەستی پە و دەخەشی، جەستەیەكی ساردی بە ڕح گیانرایەوە ماڵەكانیان.
وەك چەن هەمووان قەرزاری دایك و باوكمانین، كە پەروەردەیان كردوین، یەاوهاش قەرزاری ماند و بوونەكانی یەوانین، لە بەرەوپەش چوونی شارستانیەت. كە لە پاڵ هەر بیرەكەیەكی یەندازیاری یاخود هەر پەژەیەك، كرێكاران دەستەكی باڵایان هەبووە، گرنگە هەوە و ماندو بوونەكانیان لەبەرچاو بگیرێت.

ئاژی (1ی یەایار) وەك ئاژی جیهانی كرێكاران دیاری كراوە.
زیاد لە (100)وڵاتی جیهان، یەو ئاژە دەكەن بە پشووی فەرمی.
چیرەكی دیاریكردنی (1ی یەایار) بە كرێكاران، لە ناوەاستی (سەدەی نزدەیەم)دا، یەمریكا لە سەرەتای شەشەكی پیشەسازیدا بووە، كرێكارە یەوروپییەكان، كە كەچیان كردبوو، بە ژیانەكی نوە، نوەنرایەتی هەزی كاریان دەكرد. لە یەمریكا لەو كاتەدا بارودەخی كاركردن زەر خراپ بووە، كرێی كاركردن كەم بووە، و كاتی كاركردنیش زەر، مانگرتنی كرێكاران، هەشتاكانی سەدەی نزدەیەم زەر بەربەاو بوو، یەو جوانەوەیەش لەلایەن ژمارەیەكی زەر لە وانەی بە (شیوعیی) ناسرابوون، بەوایان بە لەناوبردنی سیستمی سەرمایەداری هەبوو، سەركردایەتی دەكران، زەرەكیشیان لە یەماناوە هەشتبوونە یەمریكا. لە ساڵی(1886) یەكەتی سەندیكای كرێكاران، لە یەمریكا داوای كرد، كە لە (1ی یەایار)دا مانگرتن یەنجامبدرێت، هەكاری یەو مانگرتنەش بە یەوبوو، كاركردن لەئاژەكدا ببێت بە(8)كاتژمێر، لەو مانگرتنەدا زیاد لە(300) هەزار كرێكار بەشدار بوون. لە (3ی یەایاری ساڵی 1886)، لە لایەن پۆلیسی شیكاگۆی یەمریكا ژمارەیەك لە كرێكارە مانگرتوەكان كوژران. لە ئاژی(4ی یەایاری) هەمان ساڵدا، لە گۆڕەپانی (هیماركێت) لە شاری شیكاگۆ، یەو شونەی كرێكاركان تیایدا كۆدەبوونەوە بەمبەك دەتەقێتەوە و بەهەیەوە ژمارەیەك لە پۆلیس و كرێكار گیانیانلەدەستدەدەن. لە یەنجامی یەو مانگرتنەی یەوكاتەشدا (4 لە بەرەوبەرانی مانگرتنەكە دادگاییكران، تەمەتبار كرابوون، بە هاندان بە

هەرشکردنە سەر پاڵیس.
پاشان لە ساڵی(1887) بە بەیاری دادگا چوار لە بەرپرسوبەرانی مانگرتنەکە لەسیدارە دران، پاشان لەساڵی (1893) دادوەری (ویلایەتی یۆیلینۆ) یۆوانی دیکەی یۆازاد کرد. لە ساڵی (1889) سەرکی سەندیکای کرێکارانی یۆمریکا، لە کۆنگرێکدا لە پاریس، داوای یەکخستنەوەی شۆشی کرێکارانی کرد لە جیهاندا، بە یۆوەی کاتژمێرکانی کارکردن کەم بکرێتەوە بە (8 کاتژمێر لە ڕۆژکدا. لەو کۆنگرێدا بەیاریاندا، وەکامی یۆو داخوازییە بدنەوە، لە ڕۆگەی یۆنجامدانی خۆپیشاندانکی سەرتاسەری جیهانی لە (1ی یۆایاری ساڵی 1890)، بەو هەیەوە یۆو ڕۆژە بە ڕۆژی جیهانی کرێکاران ناسێندرا. بە گوێرەی یۆامارە فەرمییەکان ڕۆژی (1ی یۆایار)، بە ڕۆژی پشوی فەرمی دادنرێت لە(107) وڵاتی جیهان، (60%) کەی دانیشتووانی سەر زەوی دەکات.

ژیانی کرێکارانی هەرەمی کوردستانیش، لە دۆخکی خراپدایە. بەتایبەت کە چەند ساڵکە قەیرانی دارایی بەرکی بە هاوڵاتیان گرتووە. لە یۆستاشدا بەاوبونەوەی ڤایرەسی کۆرنا یەکەکی ترە لەو هەکارکارانەی زەرترین کاریگەری، لەسەر ژیانی کرێکاران هەبووە.
یەکەکی دیکە لە هەکارکانی سەختی ژیانی کرێکارانی هەرەم، هەنانی کرێکاری بیانی و پەدانی کار لە بەرامبەر کرێیەکی کەمتر، یۆەمەش وایکردووە، ڕۆژی بەکاری لە هەرەمی کوردستان ڕۆژ بەڕۆژ لە هەڕکشاندابێت.
لەگەڵ یۆەو دۆخە سەختەدا، مەترسییەکانی سەر ژیانی کرێکاران، سانە زیاتر دەبێت، بەجۆرێك ژمارەیەکیان، لەکاتی کارکردندا، توشی ڕووداوی دڵتەزێن دەبن، بەهەیەوە گیان لەدەست دەدەن. دواتریش هیچ یۆاوڵەك لە خەزانەکانیان نادرێتەوە، یۆەمە جگە لەوەی بەشەکیان توشی بریندی سەخت و کەمیۆندامی دەبن، بە یۆوەی هیچ لایەنکی حکومی و کەرتی تایبەت یۆاویان لەبداتەوە.

ژوان باقی

تۆری هاوکاری کۆمەلایەتی پاش تێپەڕبوونی ساڵێک! زنجیرەی دووهەم.. بەهادین حاجی بەکر دارتاش

لە هەژگارکدا کە قایرەزی کەرنا هەڵدەشێ لە ژیانی کەمەڵگای مرۆڤایەتی دەکرد، لە رۆژگارکدا کە هەژانێ گوبیستی هەزاران قوربانی و سەدان هەزار بەرکەوتە دەبووین، کەمەڵەک ئینسان بەدەوری ئامانجدا کەبوونەوو بەیاریاریاندا بەدوای ژان و ژیانی خەولکانەوبن کە قوربانی یەکەم و ریزی پێشەوەی ئەم کارەساتە نیودەوڵەتیەن.

هەموومان دەزانین کە لەماوەی چەند هەژو هەفتەیەکدا ئاراستەی ژیانی رۆژانەمان بەتەواوی گۆراو مشغڵەو بیرکردنەوەو بەرنامەو کارو ژیانمان وەک خەی نەمایەوە و ناچاربووین بەوەی کە خەمان لەگەل ئەو دەخە تازە نەخوازراوەدا بگونجینین.

دەبوو دەست لەکارکانمان هەڵگرین و بروینەوە ماڵکانمان و خەمان و ماڵ و منداڵمان کەرەنتینەکەین و خەمان بپایزین و ئاگاداری ئەوبین کەمترین بەرکەوتمان لەگەڵ کەسانی دەوروبەرمان هەبیت.
لە جەرگەی ئەم جەنجاڵە تراژیدیایەی ژیانی هەژانەدا کەمەڵەک ئینسان سەیان لە پەنجەرەکانی مالی خەیان دەرهیناو بیریان لە دەزینەوەی هەگبەیەک کردەوە بە بەهاناوە چونی ئەو خەزانە هەژارو نەدارانەی کە خەیان پێشتر هەنجیان دەبرد لە دەست برسیەتی، بیکاری و نەداری و تەنانەت بە موچەی و چارەکە موچەو ئیستەش دەبیت دەستوپەنجە لەگەڵ بەهایەکی تری گیان کەشدا نەرم بکەن کە بەهای قایرەزی کەرنایە، کە بە ئەو بەشە لەخەڵکی ئەم کەمەڵگایە بەهایەکی یەکجار گەورەو جیاوازو ترسناک بوو لەو رۆژگارە پێ لە قەیرانەدا.
ئاخەر ئەوان سەرباری یەک بەیەکی ئەو کیشانەی کە باسکران یەکجار سەختە کە ناچار بکرین بەوەی لەماوە بمێنەوەو ریگە لە دەستفرەشی و حەمالی و خزمەتگوزاری وکریکاری و قەرزوقوڵەیەک بگرن بە دابینکردنی شیری منداڵکانیان.
دروست لەوبارودۆخە دژوارو پر بارەدا ئەمە کەمەڵە کەسانێک کە

ژمارەمان لە پێنجکانی دەست تێپەر نەدەبوو ، ووتمان کاتی هاتووەو ئیستە ئەگەر هیچمان پێنەکرێت دەتوانین لەتەنیشت ئەو خەلکە بەشمێنەتەوە هاودڵیکیان بکەین و پێکەوە هەست بە دڵنەواوی هێزێکی زیاتر بکەین، بۆئەوەی کە لەگەڵی هاوپشتی و کاری هەرەوزیەوە بتوانین هەنگاوێک بنین بۆ بەشداری کردن لەباشترکردنی ژیانی ئەو ژمارەیەی کە لەتواناو سنوری ئیمکاناتی ئەمدایە بە هاودڵی نیشاندانێک ئەگەر بە کەمێکیش زەر کەمیش بووە.
هەر لەسەرەتای دەست بەکاربوونەوە دەمانزانی کارەکەمان زەرسختە، نێک تەنیا لەبەر ئەوەی کە دەبوو یەک بەیەکی ئەمەش وەک ئەو خەڵکە خەمان بپارێستایەو لەهەوڵی ئەوەدا بووینایە کە بەرکەوتەمان لەگەڵ دەوروبەرەکەی خەماندا نەبووایە، بەڵکو لە راستیدا دیوەکی سەختیکە

ئەوەبوو کە ئایدیایەکی زەرباش و ئینسانیمان هەبوو بەڵام لە خاڵی سفرو لەگیرفانی رەژانەی بەکاری خەمانەوە دەستمان پێکرد، سەختە بە ئەوەی کە ئەمەووبە کوردستان کارمان دەکردو بەڵام ئەو ڕەژانە تەنیا یەک کەسیشمان لەگەڵدا نەبوو کە لەوە هاوکارمان بێت.

بەڵام بەتەواوی مانا بروامان بەوە هەبوو ئەم سەختیە لە ئاستانەی مستەحیلدا نیەو دەبێت دەستی بە بەرین!
بۆیە لەهەنگاوی یەکەمدا بیرمان لەوە کردەوە کە لەهەوڵی دابینکردنی بژێوی خواردندابین بە ژمارەیەک لەو خەزانانەی کە پێویستیان بە نانی وشکی ڕەژانە هەیە، دواتر بیرمان لە دابەشکردنی جلوبەرگ کردەوە پاشان کەمەلێک کەسان بەرکیان پێگرتین کە لەرووی تەندروستیەوە لە دەخیکی سەخت و پر معاناتدا ژیانیان بەسەر دەبرد .
تا سەرنجام کە ئیستە ئاوریک لەو ڕەژانە دەدەینەوە دەبینین توانیمان هاوکاری زیاتر لە دوو هەزار خیزان بکەین بە دابینکردنی بژێوی خواردن، وە زیاتر لە دوو تەن جلوبەرگ بگەینینە دەست ئەو کەسانەی کە پێویستیان پێیەتی لە کوردستان… تەنانەت لەماوەی ئەم یەک ساڵەدا توانیمان کە زیاتر لە بیست کەس بەهرەمەند بکەین لە دەرمان و پێداویستی تەندروستی بە ماوی چەند مانگێک، هەروەها عەمەلیاتی 7 کەسیش بکەین.

بەڵام هەقیقەت ئەوەیە کە بارودۆخی تەندروستی خەلکی کوردستان پێویستی بەوە بوو کە تەکانی ئەمە لەئاستێکی تردا مامەڵەی لەگەڵ ئەم بابەتەدا بکات و پڕۆژەیەکی تایبەت یان تەریکی تایبەت بە باری تەندروستی خەلکی کوردستان دروست بکات وەک یەکیکی تر لەتەرکان .
بۆیە دوابەدوای شەش مانگ کارکردن لەم بوارەدا سەرئەنجام توانرا

پاش دیدارو بەسەرکردنەوەی دەیان دکتۆر و پزیشکیار لە کۆنگرەیەکی رۆژنامەگەریدا تۆرکە راگەیەنین و هاوکات دوو پرۆژە وەک ئەولەویەت بخریتە دەستوورکارەوە کە دروستکردنی تیمێکی گۆرک و کلینیکیک بوو، کە یەکەمیان تائیستە یەکەمین دەرچوونی سەرکەوتوانەی خۆی ئەنجامداوەو دووهەمیشیان تا ئیستە توانراوە بۆی زیاتر لە 250 هەزار ئیورۆ ئامیری تەندروستی بۆ پەیدا بکریت کە لەئیستەدا ئەم ئامیرانە بۆریوەن بۆ کوردستان .
بەم بەشەوەیە توانیمان ژمارەی تۆرکانمان بکەین بە 22 تۆر لە کوردستان و هەندەران کە تائیستە جگەی پشوازی و پشگیریکی بۆرفروانن چ لە ئاست ناوخۆی کوردستان و چ لە ئاستی ولاتانی دەرەوە، بەجۆرێک کە سەدان کەس تائیستە لەگەڵ تۆرکانی ئەمەدا کار دەکەن!
بۆیە بەدەر هەر لاوازی و کەموکوریەک کە تۆری هاوکاری کەملایەتی هەبیت، بەلام هادی بۆرەوپیش چوونی ئەم پرۆژەیەو فراوان بوونەوەو بۆردەوام بوونی بووتە ئەو ئەمری واقعەی کە دەست و نیار دان بوونی ئەم تۆرانەو کاریگەریان لە ئاست کەملگەی کوردستاندا دەنیت.
بۆیە جگەی خۆیەتی پاش یەک ساڵ کارو هەڵسوران و ماندوبوونی کەسانێک کە بەکردەوە مایەیان لەسەر ئەم پرۆژەیە داناوە، دەکری پێکەوە شانازی بە کارەکانمانەوە بکەین دلخۆش بین بە پشۆرەیەکانی تائیستەی و لەهەولی فراوان کردنەوەیەکی بۆرچاوی ئەم تۆرانەدابین بە رادەیەک ئەوەی کە لە ئیستەدا هەیە وەک ماترلیالیک بکریتە هەوێنی بۆرپاکردنی بزوتنەوەیەکی فراوانی کەملایەتی، کە ئەمە تائستە بەو خاڵە لاوازە هەژماردکرێت کە دەبێت ئەمە تەوای هەول و توانای خەمان بەدەوری بگەڕخستنی ئەو بزوتنەوەدا بگەڕێ بخەین و لە ئاست ئەو بۆرپرسیاریتیەدابین، کە ئەو ماتریالەی لە کەملگادایە بە دەخالەت و نەخشەی ڕشن و پلان وتاکتیکی دروست ریکیبخەین و هەول بدەین بە بنیادنانی ئەو بزوتنەوەر فراوانەی کە دەتوانێت تەوای تانوپۆی کەمگا بتەنێتەوە!

دیارە زۆر لایەنیکەی شەوکارو تاکتیک و میکانیزمی فراوان بوونەوەو ڕاگەیاندن و فۆکەس کردن لەسەر ئاراستەی کاری کەملایەتی و بنیادنانی کاری محەل و شوێنی کار وەک بنکەی دروستکردنی تۆڕکانمان دەگرێتەوە ، کە هەوە دەدەین لە زنجیرەکانی تردا ئاوێان لە بدەینەوە. لەڕدا جگەی خۆیەتی بانگەوازی هەموو ئەو دەست و هاوڕێ و ئەزیزانە بکەین کەتائستە چوارچێوەی گشتی

کارەکانیان پەباش و پەسەند بووە، پەیوەست بە ئەمەوە خەشیان ببنە بەشەک لەو ماتریالەی کە دەتوانێت پەکەوە بەهێزی یەکگرتوومان و دەخالەتگەری عەمالیمان ئەم تروسکەیە بگەشێنەوە جوانەوەیەکی بەهێز بدەوری ڕەکخستنی ئەو خەڵکە هەژارو کەمدەرامەتە بەرپابکەین بە پاشترکردنی ژیان و گوزەران و ئایندەیەکی شایستەو ئینسانی بۆیان !
تائێرە ماوەتەوە بە یەک بۆیەکی ئەو هاوڕێ و دەست و ئەزیزانە بڕێن کە لەماوەی یەک سالی ڕابردودا بەهەرجۆرێک و لەهەر ڕوگەیەوە هاوکارمان بوون دەستەکانتان خوش بێت بە دنیای بێ هاوکاری و دەخالەت و دەسەزی ئەوە ئەم تەوانە نیاندەتوانی ئەم سیماو جۆگەو ڕوگەیان هەبێت و هیوادارین کە لە ئایندەدا بگوەتینەکی زیاتروە هاوکارو هاوڕێمان بن، چونکە ئەمڕۆ لە هەرسەردەمێکی تر زیاتر خەڵکی ستەمدیدەی کوردستان پێویستیان بە ڕەکخستن و هاوکاری هاودەی کردنە، خەشحاڵین بە بوونتان و سوستان دەکەین!

دوا باران.. شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

سەرتا ، هەموو شتێک..
لە دڕپە باران ،،
لە خەم،،
دەستی پێکرد،،
داسی تروسکە،
لەسەر ملی دارستان،
ماڵئاوایی گیای سەوز،
لە شنەبا، دوا دڕپە فرمێسک..
لەگڵ خڵا،،
دوا دەستەملانی کرد،
ڕەگی دارەکان، تینوو..
بە دوا فرمێسک،
ئاسمان گۆڕانە لەم، تووڕەی دا،،
چارەکەی ڕەش و…

دەاوی کەشتی هەور،،
دەیان مەلی بەلانە،
پیاوە بە ماەکان،،
ژنە بە شوناسەکان،،
لە ژیر دوا لەزمە ی بەهودەیی…
شەقامەکانیان چەق کرد،،
دواهەمین بارانی..
ەل و لیخنی تینوە،
وەک فرمێسکی سوەرو تاە،،
بەسەر پێیکەری ساەی عیشقی قاتو قە،،
منداەکی برسی، بە ئاگا،،
لە وەرزە تەمەنکی تفتی بەباران،،
جانتاکەی، پە لە فرمێسکی هەور،،
تەنیاکان، هەژارەکان..
نیە دەرچوون، لە ئەندەشەی..
پە ئەشکەنجەی شار،،
لە چاوەوانی ، بە دوای بەلەم ،
لە ئەفسانە ی درەی خەشبەختی،
چوونە ژەر گریانی ووشکی هەور،،
دوا فرمێسکی گەرمی..
بەهارەکی ووشک ،،،
وەک وەرانە بیابان، داچەا،،،
بە قووەایی کانی ەحیان،،
وەک مەلی تەە ،،
لەو سەری کەەان،،
تارماییەک پە هەەئەگرە،،
دوا چرپەیەک، لە ووشکە با،
دوا هەنگاوە،،،
بەلای پەنجەرەیەک،،
لە تەم و مژ،،
نیگایەکی خەرا..
لە ەوخساری تەەی ئەو،،
بە دوا فرمێسکی گەرمی بەهار

..……
وەنەکە کارەکی هونەری فەتەگرافەری برازیلی
(Guilherme Gomes)

بۆ سوپاسەوە لە پەیجی فەرمی خۆی وەرگیراوە

قەسیدەی خۆنەک لە خۆنکا نمایە.. ستیڤان شمزینی

خونک لە مندا کوتتە شپلدان
لگۆ خی ئمباتەوە
ئو خوتگایی بە یکمین جار
کتبکانی عشقم تیدا ختم کرد و
بە یکمین جاریش
بینم نا بە قومە ژهری ژیانەوە
هر لوش
سرتا بووم ئو پروانە دم بپکنینی
لاوکی بە گۆ پمیکانی باخ ئچی و
لگۆ غروبدا سری خی بە بناری تیشک هئگرت
بیانیان پش باخوانکان
باخچکانی بدار ئکردەوە و
نیوانیش پرچی سوزی بهاری شانە ئکرد
بووم ئو نورس چاو خومارییە سرییی
ختووکی مانگی ئدا و
لئاوابوونی خری ئوانی
سرگوزشتی شپللکی ئاشقی
بە گوی دریادا ئچرپاند
زر جاریش بدم تیکردنی ری ئاسمانەوە
لە شنگبیکانی بردم مالی قرجکی ئوانی و
لە دیمنی دووکی ئاگردانکان ورد ئبووەوە
لسر دفتری خیالیش
یاداشتکانی خی ئنووسییەوە
بووم ئو ونبووی
لە نو کانکانی دا بزربووم و

لە بنبەستی کوچەیەکدا
دامە پەمەی گریانەکی بە کووە
بە ئەو رۆژانەی تەمەنم
لە دووری گەلاسی ماچەکانت بوون بە تەم
بە ئەو شەوانەشی
لە پشت چراخانی رۆژگاری درزنەوە
وەک کەترەکی باشکاو
بەربووەوە دڵی هەڵپووکانەوە
بووە پیرە سەفیەکی خانەقای دەشکاویی
موناجات و قووپی گریان
ئەگەم بە قاقای پەکەنین
رەنگی زەردی پایز
لە سەوزایی بەهار هەئەکەشم
فەرامەشیی دەروون
ئەکەمە سترانەکی داگیرساو
دڵابی خەزگەکانم
سەراوەژ ئەکەم لە سەراب
رەونەقی ژیانی لاویم
لە چرچی تەمەنەوە ئەپچم
کاسەسەرم ئەکەم
بە تەپەکی ئەو سیگارانەی
بە دیار رۆژە ئاەزکاوەکانمەوە
هەدی هەدی ئەسووتان
فنجانی قاوەکەم
لەوانلەو ئەکەم لە خەمی شیرین
بەهەشتی خەیاڵیشم
بە ئاگری بە تاقەتی ئەکەمە سووتماک
هەدە چەکانی ژینم
تەژی ئەکەم لە مەیلی خەکوشتن
بووە ئەو موسافیرەی
نیشتمانم لە نەو جانتای سەفەرەک لە بیر چوو
ژیانیشم فەردەیەکی قورسی ژانە بە کەمەوە و
عەشقم لەنەو سندووقی رزیوی دەما بەند بووە
لەسەر هەموو شاەکانی شادیم
لوغمی بەهودەیی چەنراوە و
بەختەوەریی گەمە و چاوشارکەم لەگەڵ ئەکات
منیش لە تولە رەگاکانی مردنا

تووشی ژیان ئەبم
کە چیتر کەناری دەم
بەسەر ساردوسێیی وجوودا ناخوێنە
بووم ئەو رێبوارە شکستەی
بەدوای جوگرافیای خۆشیا وە بووم
سەفەرم کرد لەگەڵ ئەو باڵندانەی لە وەرزی کۆچدا
رووەو باخە ئاڵکانی ونبوون لە شەقڵی باڵیان دا
لەگەڵ بارینی تاوە تەرزەی شوومی و نەگبەتی
چەتری دەستم رەشەبای نیگەرانیی فڕاندی
دەنکە مرووژی تاڵیم لە گیرفانی شەروالی زەمان
دەنک دەنک دەرئەهێنا و دەمکردە مەزەی
پێکە تفتەکانی سەفەرکی بە ئەنجام
بازم ئەدا
بەسەر گەڵە هەزار بەهەزاریێکانی جوانی و
گەپەکانی غوربەتم
بە پەناگە تاریکەکانی شیعر دائەگیرساند
بەرلەوشی شیعرێک بنووسم
هەزاران ئازار ئەینووسیمەوە
پێش ئەوەی رستەیەک وەک بەڵە تر
لە هەشووی قەسیدەیەک بکەموە
سەدان گوڵ لە باخی دەم ئەکرانەوە
بووم ئەو قەڕاجەی زەمیلەیەک خەمی نارنجیم
بە کیشوەرەکانی تەماندا ئەگەڕا و
بە ماندووبوون دەسکەنەی ڕەشبینیم ئەکرد
چنگم لە ڕەشترین هەسارە گیر ئەکرد و
دووبارەم لە هەڵەم دروست ئەکرد
تاکو پەی بفەم
بە پشتی شۆن و ئەودیوی کات،
تاکو سەرەست ببم بە هیچ
لە هیچ زەمان و شوێنکیشا نەبم
بە پێنووسی گۆشەگیریی سەرگوزەشتەی
ئەو کانییە ئەگەمەوە لە دەما وشکی کرد
مژووی ئەو شارە ئەنووسمەوە
لە ڕەحما بوو بە زرەبار
چیرۆکی ئەو سەفەرە ئەنووسمەوە
هەرگیز نەمکردووە
داستانی ئەو عەشقە ئەنووسمەوە

هیچ کات بەدەستیناهێنم
بیرەوەریی ئەو گەمە ئەنووسمەوە
لە وشکانی چاوەکانما خنکا
سیڤی ئەو شاخە ئەنووسمەوە
لە چاوتروکانیکا بوو بە غوبار
بیگرافی ئەو شەندەفرە ئەنووسمەوە
ناگاتە وەستگەی چاوەڕوانیم
بووم ئەو نسرمەی
هیچ وەخت خەری لە هەڵنایە و
دڵداریی لەگەڵ ئەو دارتووە زەڵ ئەکەم
هیچ چەلەکەیەک هەڵانە لەسەر دڵی ناکات و
هیچ کەترە شینکەیەک سەاوی لە ناکات
نەفرەت بە ئەو تفەنگە رزیوانە ئەنێرم
کە وەیشوومەی شەن
دڵی ئەو سەربازانە ئەدەمەوە
پێش ماچێک کەوتنە بەر دەسەڕی مردن
سەما لەگەڵ ئەو شمشێرانە ئەکەم
چەرچەفی ماندووبوون ئەدەن
یاری لەگەڵ ئەو شنەبایانە ئەکەم
سرووشت عەزف ئەکەن
لەگەڵ ئەو رەشابانەیش دەچمە ژوان
سەرپێشی کەساسیم هەڵئەدەنەوە
بووم ئەو شاعیرە کەمدووە چاو دەریاییەی
بە عەشقتان ئەناسنمەوە
لە نیشتنەوەی کەتری ماچ
لەسەر لەوەکانتان بە ئاگاتان ئەهێنم
چەڕی راموسانتان
لە گەزەی شیعردا بەسەردا ئەڕژنم
لە کەتایی ئەمەدا
بە سورەتی دڵداریی تەلقینتان ئەکەم بە سبەی
لەم چەرخە سەزانییەدا
پریاسکەیەک تریفەتان لە بەردەمما هەدەڕژم
بە ئەوەی کەستان هەڵپە بکەن بە کەکردنەوەی
لەم سەدە کەدا
پە گوێیەکانتان ئەکەم
لە سەدای پیانۆیەکی دەتەنگ
لەم زەمانە لادا لە بری ئەوەش

مروەتی خەم نیشانی میهرەبانیی ئەدەم
پێ بە گەرووم هاواری لەدەکەم و
بانگی ئەکەم بە سەر سفرەی دڵڕەقی
لەم ڕۆژگارە سپڵەیدا
ئاگرێک لەسەر بەستەڵەکی غرورتان ئەکەموە
بە تینی دیوانێک ئەتانسووتێنم
لە دەرگای واقعشەوە دەریبکەین
لە پەنچەی خەیاڵەوە
خەی بکاتەوە بە ماڵی دەروونتانا
بووم پاڵەوانی ئەو ڕەمانەی لە هەموو شتێک ئەدوێ
تەنیا دابڕان نەبێ
باسی هەموو ڕەنگەکانی خۆشەویستی ئەکات
تەنێ ڕەنگی فیراق نەبێ
بە شان و شکۆی هەرچی مەڵێ هەڵئەدات
تەنیا کونەپەپووی رق نەبێ
پەناسەی هەموو مەخلووقێکی لە خەگرتووە
جگە لە قەڵەڕەشی زام
یادگاریی هەموو مرۆڤێکی لە خەیدا جێ کردەتەوە
تەنە ئەو جارە مرۆڤانە نەبێت
تاکو ئێستاش سەاوەکیان
لە کەتری عەشق نەکردووە
هەموو هەڵەوڕینێکی تێدا تەمار کراوە
جگە لە هەڵەوڕینی ئەو عاشقانەی لە وەستگەی یەکەمدا
لە فارگەنی عەشق دابەزین
هەموو جارە شیعرێکی تێدا نووسراوەتەوە
بەدەر لەو شیعرانەی
بە خوێناوی ئێقیندارییی نەنووسراونەتەوە
چیرۆکی هەموو شەوەکان ئەگێڕەتەوە
جگە لەو شەوە نائارامانەی
بەردی تێدا ئەگیرێتە کوخە بچووکەی دێ
پەاوپێڵ لە وەسفی "با"
جگە لەو باهەزانەی دەفتەری دەستی
عاشقان ئەفڕێنن
لە کاتی نامەنووسینا بە یارەکانیان
هەموو پرسیارێکی لە خەگرتووە
تەنە ئەو پرسیارانە نەبێ
وەاەمەکەی بەنی بەڕحمیی و دڵزەخی مەنفا لەدەێ

هەموو جارێ پەرستگایەکی تیا ڕانراوە
جگە لەو پەرستگایەی
ڕاهیبەکان وەک ئاسنگەرێک دەی هەتاوی تێدا دەکوتنەوە
هەموو جارێ کتێبێکی لێ هەناودایە
جگە لەو کتێبەی نووسەرەکەی
لە پەسنی عەرشی سوبحاندا نوسیوویەتی
هەموو خوونکی تێدا ئەبینرێ
جگە لەو خوونانەی ماناکەی
سەرهەڵگرتنی گوڵە لە حەرەمی باخ
هەموو خوونک لێ نەو خوونکانی منداڵ ئەبینرێ
جگە لەو خوونانەی تێ لێ من دوور ئەخاتەوە.

2017
کەنار رووباری راین

تووڕەیی کەنعان مدحەت

هەمو تووڕەییەکم
نوسینەکە
شیعرەکە لە بەرگی کەپە
ڕەمانکی رووت و قووتی گەڕ و گون بە دەری،
لە ڕیایکردن و پیاهەڵدان نەفرەتکەر
وشە بە وشیان بخەنە ژێر گوورەکەری،
هەر دەرچوویەکی حوجرە و پەیمانگای مشک لە بار بەر
یەک تاقە وشیان پێ دەستەمە ناکرێ!
ڕەگی هەگبەتووە بە بەردەوامیی ئازاری لە ئاین و
رامیاریەوە سەپنراو
ئەم سەدەی بیست و یەکە
نەک سانی قەوقاتی و
بەسەر ئەم خەڵ و ئەو خەڵا هەڵدان
تێبینی ئەو وەردە جوانەوانە بکەن
کە ها ئێستا و کەمکی دی

لە قاوغی سستییەوە دەردەپەن و

- بە جیاوازی –
بەردەبنە قابیل و هابیل
دەرپەکانیانیش دەننە خوار و بەیەک دەنگ
هاوار دەکەن:
- حوکمتان بە کەرمانەوە!
ئەو گامە مەنگە ئەوەندەی خۆشە
بەردەکی تیا بهاوێژرێ
لافاو بەزەیی بە کەناری خۆشیا نایەت و
بەربەستیش ناخوەنەتەوە
لە هونەرمەندی بە سەلیقە گەەن
بە هەر قەەم گرێک
ئاوا تابلۆیەکی پشکۆیی دەکەشرێ
من مەغزام لا لە هونەریی گرنگترە
خەمم لە ئاینەکەم پە خۆشەویسترە
چرای زەینم
قەت قەت ناکەمە قوربانی
تاریکیی دەستنووسەکی لە بڤەی بە بنەما
شاخی خۆشم
بە تراویلکە بیابانییەکان ناگەمەوە

چیرۆک بە منداڵان.. هەڵە و تیر .. ڕزا شوان

هەڵەیەک لەسەر لووتکە چیایەک نیشتبوو. نێچیرەکی لەسەر زەویدا بەدی کرد. هەڵەکە بەی هاتە خوارەوە تا بیگرێت. زۆری نەمابوو کە پەلاماری نێچیرەکەی بدات. ڕاوکەرێک لە پشت دارێکدا خەی مات دابوو. تیرەکی ئاراستەی هەڵەکە کرد. پەکای و تیرەکە بەر سنگی هەڵەکە کەوت. هەڵەکە کەوتە سەر زەوی و خوێن لە برینەکەی دەچۆایەوە. ئازارەکی زۆری هەبوو. کە لە تیرەکەی ڕوانی،

بینی لە یەکێک لە شاپەرەکانی خۆی دروستکراوە.
هەڵەکە بە دەم ئازارەوە، وتی:"بە داخەوە بە تیرێک لێیاندام، کە لە شاپەرەی خۆم دروستکراوە"
() ئەو پەند و وانەیەی لەم چیرۆکە دایە، گەر خزم و خۆش یارمەتی دوژمنانمان نەدەن. دوژمنان بە کامی خۆیان ناگەن. زەر جار دەژمنان و نەیارانمان بۆ هەیانە دەمان پێکن کە لە خۆمانەوە دەستیان کۆتوون. پەندێکی کوردیشمان هەیە: "دار دەڕێ: ئاگر تەور کلکی لە خۆم نەبوایە.. نەی دەبەیمەوە" () ئەم چیرۆکە لە ئینگلیزییەوە وەرمگێڕاوە بە کوردی. ناوی نووسەری لەسەر نییە.

نەرویج: ٢٠٢١

"دایکانی من" خۆڕاتی بینەرانی فێستیڤاڵی جیهانی فیلمی کوردی "لەندەن"ی بەدەستهێنا

مەنسوور جیهانی ـ فیلمی دیکۆمێنتی "دایکانی من" لە دەرهێنانی هاوبەشی سینەماکارانی کورد "ئیبراهیم سەعیدی" و "زەهاوی سنجاوی" و لە بەرهەمهێنانی "عەباس غەزالی" خۆڕاتی سەیەمی بینەرانی بەشی "سینەمای کلاسیکی کوردی" لە دوازدەمین فێستیڤاڵی جیهانی فیلمی کوردی "لەندەن" لە وڵاتی بەریتانیا لە نێوان 50 هەڵبژاردەی باشترین فیلمی بەرچاوکانی ساڵانی ڕابردووی ڕۆتی سینەمای کوردی بەدەستهێنا.

بابەتگۆفیلمی "دایکانی من" All My Mothers لە دەرهێنانی هاوبەشی سینەماکارانی کورد "ئیبراهیم سەعیدی" و "زەهاوی سنجاوی" و لە بەرپرسی بەرهەم و لە بەرهەمهێنانی "عەباس غەزالی" کۆمپانیای بەرچاویی کەلتووری هەڵەمی کوردستان و بە ئاوازدانەری مامۆستا "حوسێن عەلیزادە" موزیکزانی ناودار ئەرانی؛ سەبارەت بە کەمکۆژی ئێنفاڵ بە دەستی ژەمی بەعس، لە نوێترین بەشداری نێودەوڵەتی خۆیدا بە نوێنەرایەتی لە هەڵەمی کوردستان، لە بەشی

"سینەمای کلاسیکی کوردی" لە دوازدەمین خولی فەستیڤاڵی جیهانی فیلمی کوردی "لەندەن" لەگەڵ بەرهەمە شاکارەکانی سینەماکارانی گەورەی کورد لە وڵاتی بەریتانیا نمایشکرا.

ئەمساڵ، بەرهەمەکانی فەستیڤاڵی جیهانی فیلمی کوردی "لەندەن" بە هەڵبووندەوەی پەتای ڤایرەسی کۆرۆنا بە شێوەی ئۆنلاین نمایشکران و فیلمی دیکۆمێنتی "دایکانی من" توانی یەکەک لە سێ خەڵاتی بینەرانی بەشی "سینەمای کلاسیکی کوردی" ئەم جووداوە سینەماییە لە نێوان بەرهەمە شاکارەکانی هەڵبژێردرا.

لە بەشی "سینەمای کلاسیکی کوردی" 50 فیلم لە باشترین بەرهەمەکانی مێژووی سینەمای کوردی لە دەرهێنانی سینەماکارانی ناوداری کورد لەوانە: فیلمە سینەماییەکانی "یۆل" (گۆگا) Yol، "ئومێد" Umut، "بووکی زەوی" Bride of the Earth و "مەم" Sürü، "ساتێک بە مەستی ئەسپەکان" و "کیسەڵکانیش دەتوانن بفڕن" لە دەرهێنانی "بەهمەن قوبادی"، "پەنجەرەو لە غوبار" و "شوشەنک بە یاری" لە دەرهێنانی "شۆکەت ئەمین کورکی"، "سرتە لەگەڵ با" لە دەرهێنانی "شەهرام عەلیدی"، "زەڵە" لە دەرهێنانی "کازم ئەزەر"، "هادیە کەبانە" و "سەدیق و پینگ" لە دەرهێنانی "هێبەر دەسکی" و بەرهەمەکانی دیکەی سینەماکارانی بەناوبانگی کورد، لەوانە: "قودڕەت گونەش"، "مانە خەلیل"، "ئەڤینا مێنتاس"، "ئەکرەم حەیدەر" و … بەشداربوون و لەم بەشەدا سێ فیلم، لە لایەن بینەرانەوە دەستنیشان کران و بە ناونیشانی فیلمە هەڵبژێردراوەکانی بینەران لە هەوڵەسمی کۆتایی ئەم جووداوە سینەماییەدا دیاریکران و لە لایەن بەرپرسانی فیستیڤاڵەوە ڕاگەیەندران.

لە ڕاستیدا ئەم بەرهەمانە، لە نێوان فیلمەکانی فەستیڤاڵدا زۆرترین بینەریان هەبوو، کە بریتین لە: فیلمی یەکەم "زەڵە" Zer لە دەرهێنانی "کازم ئەزەر" لە باکووری کوردستان و وڵاتانی ئەڵمانیا و ئەمریکا، فیلمی دووەم "باکوور" Bakur لە دەرهێنانی "پایان دەمیرەل" لە باکووری کوردستان و فیلمی سێیەم "دایکانی من" All My Mothers لە دەرهێنانی هاوبەشی سینەماکارانی کورد "ئیبراهیم سەعیدی" و "زەهاوی سنجاوی" لە هەرێمی کوردستان.

"ئیبراهیم سەعیدی" بەجگە لە فیلمی "دایکانی من"، بە فیلمی سینەمایی "ماندووش" Mandoo لە بەشی "سینەمای کلاسیکی کوردی" بەشداربوو کە لە تێنیشت بەرهەمەکانی دیکەی ئەم بەشەدا بە هەگرانی

هونەری سینەما بە شێوەی ئۆنلاین نمایشکرا.

ئەم دەرهێنەر و مۆنتێرە بەئەزموونە کوردە، لە بەشی "مۆستەر کلاسەکان"ی ئەم فێستیڤاڵەشدا ئەزموونەکانی خۆی لە بواریی مۆنتاژدا بە هەگرانی هونەری سینەما پێشکەش کرد کە تیایدا بابەتی خوڵقاندنی مۆنتێر و کاریگەریی ئەو لە پڕۆسەی پێکهێنانی دەرئەنجامی فیلمە سینەمایی و دیکەمێنتاریییەکانی خستەڕوو.

دوازدەمین خولی فێستیڤاڵی جیهانی فیلمی "لەندەن" و هەشتەمین خولی پێشبڕکێی کورتە فیلمی تایبەت بە سینەماکاری هەرمانی کورد "یڵماز گۆنای" Yılmaz Güney بە نمایشی 118 بەرهەم لە سێ بەشی فیلمە بینراوە سینەماییەکان، بەگفیلمەکان، کورتە فیلمی چیرۆکی و ئەنیمەیشنی لە چەندین بەشی پێشبڕکێی، لەوانە؛ بەشی "پێشبڕکێی سەرەکی"، بەشی "پێشبڕکێی کورتە فیلم"، بەشی "پێشبڕکێی کورتە فیلمی دیکەمێنتاری"، بەشی دەرەوەی پێشبڕکێی، لەوانە؛ بەشی "هەڵبژاردەیەک لە باشترین بەرهەمەکانی یڵماز گۆنای"، بەشی "چاوخشاندنێک بە بەرهەمەکانی سینەماکاری کورد کازم ئۆز" Kazım Öz، بەشی "چاوخشاندنێک بە بەرهەمەکانی سینەماکاری کورد وەیسی ئاڵتای" Veysi Altay، بەشی "کورتە فیلمە ئەنیمەیشنییەکان"، بەشی "هەڵژێک لە کارگەرێک لە کوردستان"، بەشی "منداڵان لە فیلمدا"، بەشی "ژنان لە فیلمدا"، بەشی "جۆژنی کلتووری"، بەشی "سینەمای کلاسیکی کوردی"، بەشی "خەبات درێژەی هەیە"، بەشی "ئۆپەڕەیی سنووڕەکان"، بەشی "شەڕ لەسەر پەردەی سینەما"، بەشی "چیرۆکەکان لە تاراوگە" و هەروەها بەشی "مۆستەر کلاسی سینەماکاری کورد ئیبراهیم سەعیدی" و بەشی "مۆستەر کلاسی سینەماکاری کورد حوسێن کارابای" لە هەڵژانی 16 تا 27ی ئەپرێلی 2021 بە هەی بەاوبوونەوەی پەتای قایرەسی کۆرۆنا بە شێوەی ئۆنلاین لە شاری لەندەن پێتەختی وڵاتی بەریتانیا بەڕێوەچوو.

فیستیڤاڵی فیلمی کوردی لەندەن کە ساڵی 2001 دەستی بە کارەکانی خۆی کردووە، گەورەترین فیستیڤاڵی فیلمی کوردی لە سەرتاسەری دنیا سەبارەت بە خۆکی کورد یا ئەو بابەتانەی کە پەیوەندیی بە کوردەکانەوە هەیە دەتەئژمار، کە هەموو ساڵێک بە بەشداریی بەرهەمی سینەماکارانی کورد و بیانی؛ لە چەندین بەشی پێشبڕکێی و دەرەوەی پێشبڕکێی، ڤەرکشۆپی فێرکاریی، کۆبوونەوەی پسپۆڕانەی سینەمایی، کۆی 'ڕۆخنە و هەڵسەنگاندنی فیلمەکان و … لە شاری لەندەن لە وڵاتی بەریتانیا بەڕێوەدەچێت.

بۆ زانیاری زیاتر:
https://www.globalkurdishfilmfestival.com/film/all-my-mothers/

https://www.globalkurdishfilmfestival.com/film/qanda-ebrahim-saeedi-all-my-mothers-and-mandoo/

https://www.globalkurdishfilmfestival.com/

بەڕێوەبەرایەتی ڕاگەیاندنی گشتیی فیلمی دیکۆمێنتی "دایکانی من".

یانزدەمین کۆڕی یادەوەری سەردەشت عوسمان

دوا ڕاگەیاندن سەبارەت بە :

لە یانزدەمین ساڵیادی تیرۆری سەردەشت عوسمانی ڕۆژنامەنوس جەخت دەکەینەوە لەسەر :
یەکەم:
دەسگیرکردن ،دادگایی و سزادانی هەمو تاوانبارانی تیرۆری سەردەشت عوسمان لەهەر پلەو پۆستێکی پارتی و دەسەاتێکیدا بن . هاوکات دەسگیر کردن ، دادگایی وسزادانی هەمو ئەو تاوانبارانەی تر کە هەوڵەسوڕاوانی سیاسی و ڕۆژنامەنوسانی تیرۆر کردوە کە لیستێکی دوروو درێژە.
دووەم:
ئازاد کردنی دەستبەجێی هەمو هەوڵەسوڕاوانی سیاسی و ڕۆژنامەنوسان بە تایبەتی دەسگیرکراوەکانی بادینان کە لە ژێر سایەی سەرکوتگەری پارتی دیموکراتی بارزانی لە ژێر ئازارو ئەشکەنجەدان تا دان بەوەدا بنێن کە تاوانبارن.
سێهەم:
پابەند بونی دەسەاتدارانی هەرێم و لایەنە سیاسییەکان بە ڕێزگرتن لە ماف و ئازادی یەکانی خەڵکی کوردستان بێ بە دانانی قەیدو بەند، بۆ تایبەتی ئازادی سیاسی و ڕۆژنامەگەری .
بەم بۆنەیەوە کەمیتەی داکۆکی لە مافەکانی خەڵکی کوردستان لە

ئوستراليا يانزدەمين ساڵى تيرۆرى سەردەشت عوسمان بەرزو بەڕێز
ئادگرێت لە كەنەكدا بە پێى كات و شوێنى خوارەوە.
لە بەرنامەى كەنەكدا وەڵامى ووتەى دەستەى سەر پەرشتى كەنەكو
نمايشى فليمى بەگژيى هاوكات هەر يەك لە بەڕێزان ئارام على -
ميدياكار- بۆ سەردەشت عوسمان بۆ نوێنەرايەتى خانەوادە
خەڵگرەكەيان پەيامى هەيە، هەروەها بەڕێز نياز عبدالله
ڕۆژنامەنوسى ئازادو داكۆكيكارى بۆرو سەرسەخت لە ئازادى لە
كوردستان پەيامى بۆ لايق دەبێت.
شايانى ئاماژەيە كەنەكە بۆ لايقيش پەخش دەكرێت.
بانگەوازى هەمو لايەك دەكەين ، بۆ تايبەتى هاووڵاتيانى خەڵكى
كوردستان لە سدنى، بۆشدار بن لەم يادەدا .
كات : ٢٠٢١/٥/٩ كاتژمێر ٦ ئێوارە
شوێن: ئەلفا پارك كەميونتى سەنتەر بەرامبەر شۆپينگى وێست پەينت –
بلاكتاون

Alpha Community Centre -Apha st Blacktown -opposite westpoint
shopping centre

خۆشحاڵين بۆ هاتنتان
كەميتەى داكۆكى لە مافەكانى خەڵكى كوردستان لە ئوستراليا/سدنى
٢٠٢١/٥/٢